

Zdeněk ORLITA

„Non multi, sed boni.“ Mariánské sodality při jezuitské koleji sv. Jiří v Opavě v 17. – 18. století a vývoj v ostatních částech olomoucké diecéze

Na poli církevních a náboženských dějin raného novověku jsme v posledním desetiletí svědky systematického výzkumu náboženských bratrstev jakožto specifického fenoménu barokního katolicismu. Navazujeme v tomto směru na výzkum francouzské a německé historiografie, kde se badatelský zájem o potridentská bratrstva zintenzivnil především koncem sedmdesátých let 20. století.¹ V posledních letech jsou bratrstva zkoumána z hlediska jejich úlohy v rámci katolické konfesionalizace a jako prostředek kontroly a disciplinace věřících.² Na tomto poli výzkumu, kde se spájí badatelské zájmy církevních dějin, etnografie i sociologie, se za poslední desetiletí konstituovaly pevné základy pro budoucí výzkum. Studie J. Mikulce pro pražskou a V. Maňase pro olomouckou

¹ Především metodologicky podnětné práce J. H. Manna, L. Remlinga, W. Katzingera a B. Schneidra. Harald Johannes MANN, *Die Barocken Totenbruderschaften. Entstehung, Entwicklung, Aufgabe, Struktur, Verwaltung und Frömmigkeitspraxis. Eine kultur-, gesellschafts- und frömmigkeitsgeschichtliche Untersuchung*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 39, 1976; Ludwig REMLING, *Bruderschaften als Forschungsgegenstand*, Jahrbuch für Volkskunde 3, 1980, s. 89-112; Willibald KATZINGER, *Die Bruderschaften in den Städten Oberösterreichs als Hilfsmittel der Gegenreformation und Ausdruck barocker Frömmigkeit*, in: Jürgen SÜDOW (Hg.), *Bürgerschaft und Kirche*, Sigmaringen 1980, s. 97-112; Bernard SCHNEIDER, *Bruderschaften im Triere Land. Ihre Geschichte und ihr Gottesdienst zwischen Tridentinum und Säkularisation*, Trier 1989.

² Louis CHATELLIER, *Die Einführung des Tridentinischen Katholizismus und die Konfessionalisierung in Elsass und Lothringen 1500-1650*, in: Wolfgang REINHARD - Heinz SCHILLING (Hg.), *Die katholische Konfessionalisierung*, Münster 1995, s. 384-393; Bernard SCHNEIDER, *Wandel und Beharrung. Bruderschaften und Frömmigkeit in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, in: Hansgeorg MOLITOR - Herbert SMOLINSKY (Hg.), *Volksfrömmigkeit in der Frühen Neuzeit*, Münster 1994, s. 65-88; H. MOLITOR, *Mehr mit den Augen als mit den Ohren glauben. Frühneuzeitliche Volksfrömmigkeit in Köln und Jülich-Berg*, in: H. MOLITOR - H. SMOLINSKY (Hg.), *Volksfrömmigkeit*, s. 89-107.

arcidiecézi jsou dostatečným východiskem a podnětem pro detailnější rozpracování tématu.³ Po této zakladatelské fázi je nutné věnovat se jednotlivým typovým skupinám náboženských bratrstev. Z řádových bratrstev se do formování barokní katolicity vedle škapulířových a růžencových konfraternit stejnou měrou zapojily i mariánské sodality zakládané jezuitským řádem. U jezuitského řádu se v raném novověku setkáváme se dvěma typy laických náboženských korporací. Především jsou to výše zmíněné mariánské družiny, zvané též sodality nebo kongregace. Druhým typem byla bratrstva v pramenech označovaná jako coetus. Tyto konfraternity se daleko více přibližovaly běžným barokním bratrstvům, a to svou otevřeností širokému spektru členů a benevolentním přístupem v otázce dodržování regulí.⁴ Předkládaná studie si klade za cíl sledovat vývoj prvního typu jezuitských laických sdružení, a to mariánských sodalit. Přelomem 16. a 17. století se stávaly samozřejmě součástí jezuitských kolejí, rezidencí i misionářských stanic. V průběhu 17. a 18. století se lavinovitě šířily i mimo půdu starého kontinentu, a tak se setkáváme s mariánskými kongregacemi v Mexiku, počátkem 17. století na Filipínách, či se sodalitami Huronů ve francouzském Quebecu.⁵

Výzkum mariánských družin v první polovině 20. století byl téměř výlučně spjat s dějinami jezuitského řádu obecně a s redakčním okruhem kolem centrálního tiskového orgánu mariánských kongregací *Die Fahne Mariens (Sodalen Korrespondenz)*.⁶ Zájem o mariánské družiny byl tak v oblasti především německé historiografie spojen s pracemi řádových historiků. V rámci jezuitského dějepiscetví se sodality dočkaly zpracování jako nezbytný doplněk pedagogických aktivit řádu a jeho podílu na rekatolizaci se silným akcentem na sociálně-charitativní aspekt. Práce novodobých mariánských sodálů Wilhelma Kratze,

³ Jiří MIKULEC, „*Piae confraternitates*“ v pražské arcidiecézi na sklonku 17. století, *Folia historica bohemia* 15, 1991, s. 269-342; TÝŽ, *Zbožná bratrstva při farnostech pražské arcidiecéze a jejich majetkové zázemí před josefínskými reformami*, *Folia historica bohemia* 16, 1993, s. 171-219; TÝŽ, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000; Vladimír MAŇAS, *Náboženská bratrstva olomoucké (arci)diecéze do josefínských reform*, diplomová práce, Historický ústav FF MU Brno, Brno 2003. Součástí práce je i rozsáhlý katalog náboženských bratrstev olomoucké (arci)diecéze, který je svými bohatými odkazy na prameny nepostradatelným východiskem pro budoucí výzkum.

⁴ K rozdílu mezi mariánskými družinami a jezuitskými coety Jiří MIKULEC, *Jezuitská bratrstva v Chomutově*, in: Comotovia 2002. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 750 let první písemné zmínky o existenci Chomutova (1252-2002), Chomutov 2003, s. 105. Podrobnou charakteristiku tří hlavních cílů jezuitských coetů (meditace o utrpení Ježíše Krista, Panny Marie a modlitby za „*ubohé duše*“) podává na příkladu bratrstva Smrtelných úzkostí Kristových Heinrich HOFFMANN, *Bruderschaftsleben im barocken Breslau*, *Archiv für schlesischen Kirchengeschichte* 6, 1941, s. 228-229.

⁵ Elder MULLAN, *Die Marianische Kongregation dargestellt nach den Dokumenten*, Wien 1913, s. 121.

⁶ Jednalo se o centrální a nejdůležitější časopis mariánských sodalit. Od roku 1901 vycházel v Krakově *Sodalis Marianus*, v Trevíru *Marienburg* (1910), centrálním časopisem bavorských kongregací byl *Der Marianische Sodale* (1903).

J. B. Kettenmeyera, Georga Kolba, Maxmiliana Vincence Sattlera a Filipa Löfflera⁷ jsou sice dobrým materiálovým východiskem pro další výzkum, ale postrádají snahy sledovat jezuitské družiny v rámci všeobecného vývoje potridentských náboženských bratrstev. Po metodické stránce jsou výjimkou podnětné práce J. Millera⁸, A. Coreth⁹ a nepostradatelnými jsou i klasické práce B. Duhra¹⁰ a A. Kroesse¹¹. U nás se kromě starších prací¹² zájem zintenzívnil až v souvislosti s výzkumem barokních bratrstev obecně.¹³

Prameny

Opavská jezuitská kolej je krátkým výstupem dosavadního výzkumu mariánských sodalit olomoucké (arci)diecéze. V porovnání s vývojem v ostatních jezuitských kolejích se pokusíme o typologii pramenů a četnost jejich dochování. Jako výchozí bod pro studium struktury mariánských družin olomoucké (arci)diecéze byla vybrána statuta. I přes normativní charakter pramene jsou pro nás statuta zcela zásadním dokumentem. Regulovala strukturu sodalit a zásadně je

⁷ Wilhelm KRATZ, *Aus alten Zeiten. Die Marianischen Kongregationen in den Ländern deutscher Zunge. Ihr Werden und Wirken von 1575 bis 1650*, Wien 1917; J. B. KETTENMEYER, *Die Anfänge der Marianischen Sodalität in Köln 1576-1586*, Münster 1928; Georg KOLB, *Mitteilungen über das Wirken der P. P. Jesuiten und der marianischen Kongregationen in Linz während des 17. und 18. Jahrhunderts*, Linz 1908; M. V. SATTLER, *Geschichte der Marianischen Kongregationen in Bayern*, München 1864; Philipp LÖFFLER, *Die Marianischen Kongregationen in ihrem Wesen und ihrer Geschichte*, Freiburg im Breisgau 1911.

⁸ Joseph MILLER, *Die Marianischen Kongregationen im 16. und 17. Jahrhundert*, Zeitschrift für katholische Theologie 58, 1934, s. 85-109.

⁹ Anna CORETH, *Die ersten Sodalitäten der Jesuiten in Österreich. Geistigkeit und Entwicklung*, Jahrbuch für mystische Theologie 11, 1965, s. 7-66.

¹⁰ Bernhard DUHR, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge*, II/2 (*In der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts*), Freiburg im Breisgau 1913.

¹¹ Alois KROESS, *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu* II/2, Wien 1938.

¹² Josef SVOBODA, *Katolická reformace a Mariánské družiny v království českém*, Brno 1888; Leopold ŠKAREK, *Pod praporem Královny nebes. Dějiny, zřízení a pobožnosti mariánských družin*, Praha 1938; V. KRATOCHVÍL, *Kongregace Mariánská, její vznik, účel, význam a stanovy*, Květy mariánské 8, 1891.

¹³ Karel BERÁNEK, *Pamětní kniha kongregace P. Marie v koleji sv. Klimenta (1574-1621)*, in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ (ed.), *Traditio et cultus*, Praha 1993, s. 129-139; Miroslav NOVOTNÝ, *Mariánské družiny na jihu Čech od konce 16. do počátku 20. století*, Jihočeský sborník historický 71, 2002, s. 5-43; Anna KUBÍKOVÁ, *České mariánské bratrstvo v Českém Krumlově*, in: Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (edd.), *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*, Praha 2000 (= Documenta Pragensia XXII), s. 57-75; Jiří MIKULEC, *Mariánské družiny v Jindřichově Hradci za Michnových časů*, Hudební věda 38, 2001, č. 1-2, s. 40-47; Markéta MERCOVÁ, *Mariánská družina dívčí v Kroměříži*, Střední Morava 8, 1999, s. 99-104; TÁŽ, *Divadelní a charitativní činnost Mariánské družiny dívčí v Kroměříži*, Střední Morava 10, 2000, s. 74-79 (studie jsou zaměřeny na vývoj družin ve 20. století).

odlišovala od ostatních zbožných bratrstev. Definovala správu a úřady kongregace, členskou základnu, podmínky přijetí a konečně liturgický život sodalů. Z hlediska typologie jednotlivých pramenů pro výzkum mariánských sodalit při jezuitských kolejích olomoucké diecéze můžeme konstatovat stejná kritéria jako v případě náboženských bratrstev obecně.¹⁴ V první řadě se jedná o maximální torzovitost pramenů vlastní provenience. Matriky, diáře a statuta mariánských sodalit se pro zkoumané období dochovaly opravdu jen v minimální míře. Naprosto potom postrádáme jakékoliv prameny mapující hospodářské či případné finanční aktivity mariánských družin. V druhé řadě se jedná o decentralizaci písemností mariánských sodalit a nutnost jejich dohledávání ve fondech městských a farních archivů, případně vědeckých knihoven.¹⁵ Odhlédneme-li od aktového materiálu, tak vlastním specifikem mariánských družin je skutečnost, že ani jeden řádový archiv z celkového počtu sedmi jezuitských kolejí olomoucké diecéze neobsahuje rukopisy jezuitských družin. V případě pramenů sumární povahy máme k dispozici písemnosti moravskoslezského gubernia z doby rušení zbožných bratrstev, v omezené míře potom děkanské matriky. Navíc v případě opavských mariánských sodalit můžeme počítat s prameny dvojí úřední provenience: moravskoslezského gubernia i královského úřadu v Opavě.¹⁶ V případě guberniální signatury B313 se mariánských kongregací při jezuitských a piaristických kolejích týkají pouze kartony 124 a 128.¹⁷ Pokud se týče struktury dochovaných písemností, tak můžeme počítat především s majetkovými fasemi (*Vermögens Fassion*). Jedná se o inventář movitého majetku sodality s uvedením odhadní ceny. Majetkové fase se však pro bývalé jezuitské družiny dochovaly značně torzovitě. Z olomouckých sodalit tak pouze pro gymnaziální družinu Zvěstování P. M.¹⁸ Téměř kompletní majetkové fase

¹⁴ K podrobné stratifikaci pramenů pro výzkum náboženských bratrstev v rámci olomoucké (arci)diecéze V. MAŇAS, *Náboženská bratrstva*, s. 10-19.

¹⁵ Na značnou decentralizaci v uložení bratrských písemností upozorňoval již Ludwig Remling, který v tomto rysu spatřuje jeden z hlavních problémů výzkumu. Varuje před přílišnou orientací pouze na archivy centrálních církevních institucí, kde se mnohdy zachovaly jen nezbytně nutné písemnosti: soupisy majetku, odpustková privilegia či konfirmační listiny. Tedy prameny umožňující přístup jen k hospodářským či církevně-právním aspektům náboženských bratrstev. L. REMLING, *Bruderschaften*, s. 107-108. Pro náboženská bratrstva olomoucké diecéze konstatuje tento rys i V. MAŇAS, *Náboženská bratrstva*, s. 13.

¹⁶ Pouze v případě Opavy nám likvidační akta a agenda spojená s rušením mariánských kongregací nabízí zajímavé srovnání. Zatímco písemnosti královského úřadu v Opavě pocházejí z let 1771-1775, spisový materiál gubernia se s ohledem na mariánské sodality řadí výlučně do doby rušení náboženských bratrstev. V rámci tohoto téměř desetiletého odstupe registrujeme potom zajímavý posun především v oblasti účetní evidence financí a majetku sodalit.

¹⁷ Stejně jako v případě náboženských bratrstev obecně jsou i soupisy mariánských kongregací rozděleny podle krajů. K struktuře fondu V. MAŇAS, *Náboženská bratrstva*, s. 11-12.

¹⁸ Pro bývalou akademickou sodalitu Nanebevzetí P. M. (latina maior) je k dispozici pouze inventář (*Verschiedene Geräthschaften*) bez odhadních cen. V úvodu je předesláno, že veškerá hotovost a cennosti byly odvezeny do Brna ještě před sestavením konečného inventáře („Wahrhaftes

se dochovaly pro znojenské sodality,¹⁹ v Uherském Hradišti pouze za tzv. Moravskou družinu s patrociniem P. M. Sedmibolestné, ovšem bez inventárního seznamu, pouze s uvedením finanční hotovosti. S úplným fasemí můžeme počítat v případě opavských sodalit.²⁰ Kompletní fase byly tak odevzdány za jihlavské a telčské mariánské družiny. A pouze v případě sodalit v Telči se setkáváme i s tzv. licitačními protokoly (*Licitations Protokoll*).²¹ Nabízí nejen jmenný seznam nabyvatelů vydraženého bratrského mobiliáře,²² ale vzhledem k odhadní a konečné ceně jsme informováni i o skutečném výnosu bratrského majetku.²³ Aktový materiál související s licitačními protokoly je potom zajímavou sondou do procesu samotné likvidace sodalit. Bratrský majetek byl soustředěn v místním děkanství, kde se s největší pravděpodobností konala i dražba.²⁴ Jen v případě gymnazijní družiny v Olomouci byla uvedena doložka praesese, že byl skutečně vykázan veškerý majetek. Potvrzení o převzetí bratrských financí do dočasné úschovy se zachovalo pouze z pera jihlavského děkana Xaveria Knichla

Bekanntnis Aller der noch übrigen Fahrnisse der aufgehobenen marianischen Kongregationen des Kais. Königl. Lyzäums in Olmütz, außer welchem die vorhandenen baarschaften und das Silber schon untern 28.ten dieses an die hohen-landes stelle mittels des Deligence-Wagens abgeschicket worden.“). Stříbro a ostatní cennosti akademické sodality byly odvezeny do Brna již 28. listopadu 1784 (tedy dva dny před sestavením konečného inventáře), což dosvědčuje dochovaný účet za dopravu a truhlářské práce: „Verzeichniß der gemachten Auslagen für die Überbringung des unterem 28. ten 9ter 1784 von Olmütz nach Brünn überschickten baaren Geldes und Silberes der marianischen kongregation bey dem K: K: Lyzäum in Olmütz“. MZA Brno, B1, sign. B313/1-2, kart. 124, fol. 287v.

- ¹⁹ Chybí pouze družina Zasněžení P. M. (Congregatio studiosorum minor B. V. Praesentatae), která ovšem dosud není doložena prameny. Viz A. KROESS, *Geschichte*, s. 730; srov. V. MAŇAS, *Náboženská bratrstva*, s. 46.
- ²⁰ Kromě fase studentské družiny nejsou zbývající tři sodality zařazeny ve zvláštním soupisu mariánských kongregací, ale nacházejí se v materiálu krnovského kraje, kde jsou zařazeny i běžná náboženská bratrstva.
- ²¹ V Telči se jednalo o studentskou družinu „Lateinische Bruderschaft. Über die bey der mittlest königl. Kreis Amts ausgeschriebenen, und untern 28.ten 7bris 1784 abgehaltenen Licitations von ermelten Bruderschaft an die Meistbiethenden überlassenen Effecten.“ a bratrstvo sv. Isidora „Isidorische Bruderschaft Lititations Protokoll“. MZA Brno, B313/4-5, kart. 128, fol. 364v - 366v.
- ²² V Telči se na odkoupení bratrských předmětů maximální mírou účastnilo především laické obyvatelstvo, místní farář se podílel jen minimálně (zakoupení stoly). Tamtéž, fol. 364v.
- ²³ V případě studentské družiny činily vyvolávací ceny úhrnem 39 zl. 44 kr., zatímco majetek byl vydražen za celkovou sumu 66 zl. 46 kr. V případě svatoizidorského bratrstva byl nárůst ještě rapidnější: vyvolávací cena 7 zl. 54 kr., a konečná vydražená částka činila 37 zl. 36 kr. Tamtéž, fol. 364v - 366v.
- ²⁴ U bývalých jihlavských mariánských sodalit jsou uvedeny i náklady za odvoz: „Bey 4 nach den Exjesuiten hinterbliebenen Bruderschaften: Philipp Markus Kutscher Joseph Mika Kutscher – durch 2 Täge.“ MZA Brno, B313/4-5, kart. 128, fol. 403v.

z 3. února 1774.²⁵ Majetkové fase a soubor písemností moravskoslezského gubernia jsou jedinečným pramenem pro studium majetkových poměrů a hmotného zázemí mariánských sodalit v posledních letech jejich existence. Navíc nás inventáře družin kromě liturgického náčiní, mešních rouch, procesních praporců v omezené míře informují i o vlastnictví knih²⁶ a obrazů. Ve valné většině jsou uváděny pouze obrazy obecně jakožto jedna z odhadních položek bratrského oltáře (dřevo, antipendia, plastiky) jako v případě olomoucké gymnazijní sodality Zvěstování P. M.²⁷ Konkrétnější informace o oltářních obrazech máme v případě opavské studentské družiny Neposkvrněného Početí P. M.²⁸ či měšťanské kongregace Očišťování P. M.²⁹ a sodality tovaryšů s patrociniem Nanebevzetí P. M. v Jihlavě.³⁰

Poměry v bývalé opavské jezuitské koleji můžeme navíc doplnit písemnostmi Královského úřadu. Z církevní agendy (Odd. 15) úřadu se zachovaly 4 kartony materiálu související s realizací rušícího breve *Dominus ac redemptor noster* z let 1773-1776, a to od jmenování jednotlivých komisařů až po inventáře opavské koleje a těšínské rezidence.³¹ Samotného soupisu náboženských bratrstev v opavském, těšínském a niském knížectví se týká pouze karton 641. Písemnosti z let 1767-1780 jsou reprezentativním vzorkem, na němž lze sledovat postupný regulační tlak státu v této oblasti náboženského kultu (omezování procesí, zákaz zřizování nových a detailní mapování již existujících konfraternit). Materiály královského úřadu se ovšem přesně nekryjí s hranicemi církevní správy olomoucké diecéze a velká část písemností se týká těšínského a niského komisariátu rakouské části vratislavské diecéze. V případě mariánských družin u koleje sv. Jiří máme

²⁵ „Summarische Extract über die der Exjesuiten Kirche S. Ignatii in der Königl. Stadt Iglau gehörigen denn Fundationes und Bruderschaffts-gelder.“ ZAO-OL, AO, sign. H8, bez foliace.

²⁶ Skutečný soupis knih a vlastních rukopisů sodality je uveden pouze v případě olomoucké akademické družiny Nanebevzetí P. M. V seznamu nechybí Balbínovy hagiografické (*Diva Turzanensis* pol. 47) či historické spisy (*Miscellaneorum historicor: Regni Bohemiae* pol. 13). Oblíbená kongregační příručka Kašpara Lechnera „Sodalis Parthenius“, obsahující pasáže z dějin mariánských sodalit či poučení o ctnostech sodálů. Stala se oblíbeným duchovním čtením na mnohých mariánských konventech. B. Duhr uvádí dvě vydání (1621 Ingolstadt, 1628 Dilingen). B. DUHR, *Geschichte*, s. 112-113.

²⁷ „Das Altar wovon das Bild 10fr das Holz 5fr.“ MZA Brno B313/1-2, kart. 124, fol. 144r, nebo latinská družina Navštívení P. M. v Jihlavě: „8 alte gemahlene Bilder“.

²⁸ „Das Muttergottes Bild wie auf den Altar 6fr.“ Otázkou zůstává, zda tím byl míněn poutní milostný obraz P. M. Opavské, který byl od druhé poloviny 17. století volně položen před hlavním oltářem sv. Jiří. J. OLŠOVSKÝ, *K uměleckohistorickému vývoji kostela sv. Vojtěcha v Opavě*, in: Časopis Slezského zemského muzea B, 46, 1997, s. 142.

²⁹ „An Bildern: 1 großes worauf die Heil. Simon 5fr.“ MZA Brno B313/4-5, kart. 128, fol. 26r.

³⁰ „An Bildern: 1 Bild Jesusu Maria, Joseph über 100 Jahre Alt 10 kr. 1 do Das Abendmahl Christi 12 kr 1 großes Bild Maria Assumptae 40 kr.“ Tamtéž, fol. 28v.

³¹ ZA Opava, KrÚ Opava, kart. 645-648.

narozdíl od gubernia mimo prostých soupisů a majetkových fasí i opisy statut všech čtyř sodalit. Zatímco u soupisů a majetkových fasí je dodržováno členění vesměs podle knížectví a poté následují jednotlivé lokality, v případě statut byly odevzdávány za jednotlivá děkanství. V „jezuitské agendě“ královského úřadu se dochovaly i inventáře mariánských sodalit. Pro plný výčet sumárních pramenů je nutné zmínit se ještě o soupisu bratrstev k roku 1783³² z archivu olomoucké konzistoře, který ovšem zahrnuje jen olomoucký, krnovský a přerovský kraj, což vylučuje možnost verifikace jihlavských, telčských, znojenských a brněnských sodalit. Pokud se týče fondu olomoucké konzistoře, tak podle údajů R. Zubra byl materiál týkající se náboženských bratrstev skartován.³³ Představu o rozsahu a struktuře těchto písemností můžeme získat díky materiálu, který se k bratrstvům dochoval ve fondu brněnské konzistoře. Mariánských sodalit se týká poměrně malá část a vzhledem k správnímu obvodu brněnské diecéze jde jen o brněnské, znojenské a jihlavské družiny. Z časového hlediska se jedná o akta z let 1782-1783. Jsou zde zařazeny memoriály jednotlivých rektorů, objasňující majetkové zázemí, organizaci a chod družin. Podle požadavků moravskoslezského gubernia jsou potom memoriály vybaveny bohatými přílohami. Pro sodality v rámci brněnské diecéze jsou zde doloženy agregiční diplomy, odpustková privilegia, statuta a sbírka tisků s měsíčními patrony.

Vzhledem k značné torzovitosti písemností z vlastní činnosti mariánských družin nesmíme opomenout výzkum pramenů narativní povahy v jednotlivých řádových archivech. V první řadě se jedná o rektorské diáře, kroniky jednotlivých kolejí a nakonec výroční zprávy koleje (*Litterae annuae*). V případě Opavy se jedná celkem o čtyři diáře pro léta 1634-1655, 1674-1678, 1679-1688 a 1734-1764. V rámci rektorských zápisů tak přicházíme o poslední desetiletí 17. a téměř celou první polovinu 18. století. V porovnání s brněnskou³⁴ či olomouckou kolejí se však nejedná o nejhorší bilanci.³⁵ U výročních zpráv jde v rámci jezuitské mapy olomoucké diecéze o výlučné specifikum opavské koleje. Ve fondu opavských

³² K přesnému rozčlenění soupisu viz V. MAŇAS, *Náboženská bratřstva*, s. 12.

³³ Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století*, II, Olomouc 2003, s. 300.

³⁴ Jedná se o rukopisy těchto rektorských diářů: 1680-1706 lat., 1739-1746 lat., 1754-1767 lat., 1767-1773 lat. Kromě posledních dvaceti let zcela přicházíme o zápisy ze 17. století. Mojmir ŠVÁBENSKÝ, *Jezuité v Brně 1241-1773. Inventář*, Brno 1954, s. 48-50.

³⁵ Ve fondu Jezuité Olomouc se zachovala řada rektorských diářů od sedmdesátých let 17. století až do roku 1773 (celkem se jedná o 10 diářů). Dvě knihy se dochovaly mimo fond řádu a koleje, a to ve sbírce J. P. Cerroniho v MZA. Jedná se o diář z let 1567-1619 (Cerr. II, č. 230) a diář z let 1630-1644 (Cerr. II, č. 231). Dále se jedná o zápisy prvního rektora Hurtada Peréze, které byly vázány do svazku opisů různé proveniencce a žánru. Zlomky Perézovy knihy diářů z let 1573-1580 jsou uloženy ve Vídni (Österreichische Nationalbibliothek). Josef PRUCEK, *Deníky rektorů olomoucké koleje a univerzity (některé poznatky zjištěné při katalogizaci deníků)*, in: *Historická Olomouc 11, 1998*, s. 15-21; srov. Jiří RADIMSKÝ, *Jezuité v Olomouci 1567-1773. Inventář*, Brno 1952, s. 13.

jezuitů se nachází výroční zprávy koleje v rozsahu 1670-1773 (*Annuae litterae collegii soctis. Jesu Oppaviae ab anno 1670 usq. Ad annum 1773*).³⁶ Kroniky koleje potom pokrývají celé období působení jezuitského řádu v Opavě.³⁷ Ve fondu nenacházíme žádný materiál vzniklý přímo z činnosti jednotlivých mariánských družin (matriky, účetní knihy, příp. stanovy). V tomto případě se bohužel nejedná jen o opavské specifikum, protože ani rukopisy sodalit ostatních jezuitských kolejí olomoucké diecéze nejsou zařazeny do patričních řádových fondů, ale většinou jsou soustředěny v rukopisné sbírce G10 MZA v Brně. Ovšem v rámci fondu opavských jezuitů je zarážející, že se zde (vzhledem k čtyřem aktivním mariánským družinám) nenachází žádný aktový materiál. V případě Opavy jsou tak kroniky a diáře jedinou formou pramene, která dokumentuje existenci a činnost mariánských družin. Zajímavé je, že eventuální zařazení bratrských písemností do archivu řádu nevidují ani jednotlivé inventáře zachované v řádovém archivu od 50. let 18. století: inventář z roku 1748 (*Archivum collegii S. J. Oppaviae noviter instrui coeptum anno 1748. et ordine debito plene perfectum anno 1749. 13 tii. Februaryi*)³⁸ nebo Cerroniho inventář.³⁹ Ten neviduje písemnosti sodality ani pod Lit. B, i když tato na inventarizaci družin přímo odkazuje (*Lit. B: Collegium Kirchen, Pfarrheyen, andere Kirchen, reliquien, Bruderschaften, Spitalii st. Michalae*). Dokumenty sodalit nakonec neobsahuje ani soupis písemností opavské jezuitské koleje provedený roku 1773 administrátorem moravských jezuitských statků Michalem Václavem Chorinským.⁴⁰ Tento nedostatečný stav přetrvává i v případě ostatních mariánských družin.

Přistoupíme-li k typovému rozdělení pramenů, tak v případě statut máme k dispozici olomoucké *Constitutiones ac consuetudines* z r. 1666,⁴¹ společné stanovy brněnské studentské sodality Nanebevzetí P. M. a tzv. Italské (měšťanské) družiny Zvěstování P. M.⁴² Ve fondu brněnské konzistoře se zachoval pozdní opis

³⁶ ZA Opava, Jezuité v Opavě, FASC 2004, inv.č. 430, kart. 22, 23. Výroční zprávy ostatních moravských kolejí se posílaly na provincialát řádu. Je možné, že si opavští rektori pořizovali opisy. Samotné uložení výročních zpráv ve fondu řádu ovšem v inventáři zohledněno není. Kompletní výroční zprávy znojemské koleje (*Litterae annuae collegii Znoymensis S. J. a. 1624-1772*) se nachází ve vídeňské Nationalbibliothek. Mojmír ŠVÁBENSKÝ, *Jezuité ve Znojmě 1243-1773. Inventář*, Brno 1953, s. VII.

³⁷ První kronika (1625-1695) je uložena ve sbírce fotokopií (č. B 146) ZA v Opavě – originál rkp. v MZA Brno, G10, č. 374. Druhá kronika 1688-1772 v ZA Opava, Jezuité v Opavě, inv. č. 54.

³⁸ Tamtéž, inv.č. 56a.

³⁹ Inventář archivů jezuitské koleje v Opavě, rezidence v Těšíně, koleje v Nise a rezidence ve Vartenberku, sestavený v sedmdesátých letech 18. století. Tamtéž, inv. č. 56.

⁴⁰ ZAO, Jezuité v Opavě, inv. č. 424, sign. L9/15, kart. 21.

⁴¹ *Constitutiones ac consuetudines sodalitatís B. V. Mariae sub titulo Assumptae in Collegio soc. Iesu Olomutii*. VK Olomouc, sign. M-II-37.

⁴² MZA Brno, E25 Jezuité Brno, sign. 21D.

statut brněnské gymnazijní družiny Zsvěcení P. M., vypracovaný s největší pravděpodobností prefektem gymnázia a posledním praesesem sodality Pavlem Delphinem. Pod stejnou signaturou můžeme nalézt ještě opis statut jihlavské studentské družiny Navštívení P. M., které konzistoři zaslal praeses kongregace Andreas Mayer.⁴³ Částečně můžeme pro tyto potřeby pracovat i s tiskem olomoucké sodality tovaryšů Neposkvrněného Početí P. M.⁴⁴ a konečně statuty olomoucké gymnazijní družiny Královny Andělu.⁴⁵ Tisk statut se dochoval ještě v případě měšťanské družiny Očišťování P. M. v Telči.⁴⁶ Skutečnou raritou jsou potom tištěná statuta (*Canonnes, sev leges*)⁴⁷ nejstarší moravské sodality, olomoucké družiny Navštívení P. M., která byla založena při biskupském semináři roku 1575. Statuta vytištěná v Trnavě roku 1578 reprodukuje v úvodu i plné znění konfirmační buly Řehoře XIII. Tato sodalita, kterou od chvíle její inkorporace k hlavní římské družině známe pod zsvěcením Navštívení P. M., vystupuje ovšem v tomto tisku bez přesného patrocina (*sanctissima congregatione B. Mariae semper virginis*). Diáře se zachovaly pouze pro akademickou sodalitu Nanebevzetí P. M. při olomoucké koleji.⁴⁸

⁴³ Brno E82, sign. T53/4, bez foliace.

⁴⁴ *Hand-Büchlein der löblichen Sodalität unser Lieben Frauen MARIAE/Unbefleckter Empfängniß/In Collegio PP. Societatis Jesu der Königl. Haupt-Stadt Olmütz in Mähren. Cum litentia Ordinarij Gedruckt zu Troppau/ bey Johann W. Schindler/ privil. Buchdr. 1743 VK Olomouc, sign. 37.898, viz s. 46-47 (Gemenine Regel dieser Bruderschaft).*

⁴⁵ *Liber Primi sodalitatís partheniae reginae angelorum. Continens historias seu acta varia ab initio eiusdem sodalitatís.* Zvyky a obyčeje gymnazijní družiny se nacházejí na fol. 16v – 28r. Ke konci rukopisu (fol. 220v – 233r) jsou potom zařazeny regule pro jednotlivé úředníky sodality a nakonec společná statuta kongregace („*Regulae communes sodalitatís reginae angelorum*“). MZA Brno, G10, inv. č. 691.

⁴⁶ *Manuale, To gest: Rukowět Bratrstva Očišťování Panny Marye w Měště Telči založeného. Modlitbami a ginými Pobožnostmi skrz Regule Bratrské wyměřenými naplněná. Po druhé na swětlo wydaná. Wytisťěna w Praze w Ympressy Akademické v S. Kljmenta bliž Mostu skrze Jana Kašpara Muxle Leta Páně 1689.*

⁴⁷ *Canones, sev leges eorum, qvi in sanctissima congregatione B. Mariae semper virginis, quae in seminario episcopali Olomucensi instituta est, vivuunt: confirmatae ac privilegijis donatae a summo pontifice Romano, Gregorio XIII. Impresi Tirnaviae, Anno Domini MDLXXVIII.* VK Olomouc, sign. 2370.

⁴⁸ V prvé řadě se jedná o anály z let 1580-1636 (+ léta 1650-1651) (sign. M-I-2), *Initia et progressus* z roku 1664 (M-II-38) a nakonec diář sodality z let 1746-1766 (M-I-112). Společně s rkp. *Constitutiones et consuetudines* tvoří již relativně ucelený soubor písemností. Dochování všech rukopisů lze vysvětlit exlibrisem J. V. Monseho, který se nachází na předešlé jednotlivých rukopisů. Skutečnost, že byly knihy skutečně předány do dražby, máme potvrzenu i v inventáři: „In Folio: 8. Initia et progressus congregationis, Constitutiones ac consuetudines sodalitatís – in duplo (to vysvětluje totožný brněnský exemplář), In quarto: Initia et progressus congregationis (anály 1580-1636), Diarium M. Socii sodalitatís.“ MZA Brno, B313/1-2, kart. 124, fol. 262r – 263v; srov. V. MAŇAS, *Náboženská bratrstva*, s. 19.

Ačkoliv jsou matriky (alba) mariánských sodalit doloženy téměř ve všech majetkových fasích, tak stav jejich dochování je doslova mizivý. V případě olomoucké mariánské sodality Královny Andělů se dochovaly dva rukopisy pokrývající 18. století.⁴⁹ Z ostatních jezuitských družin se dochovaly pouze matriky jihlavské studentské kongregace Navštívení P. M. (1704-1783)⁵⁰ a měšťanské sodality Očišťování P. M.⁵¹ Pokud vyloučíme finanční agendu gubernia a královského úřadu související až s fází rušení bratrstev, tak v případě studia hmotného zázemí družin byla k dispozici pouze jediná účetní kniha. *Liber rationum* opavské studentské družiny Neposkvrněného Početí P. M. byla v rámci mariánských sodalit olomoucké diecéze jediným exemplářem svého druhu. Otázkou stále zůstává místo jejího uložení.⁵² Studie K. Knaflitsche nám odhaluje možnosti, které umožňuje studium účetní knihy sodality: kniha je vedena až do roku 1773 a mimo jmen prefektů udává výdaje za náčiní k procesím, za divadelní produkce (náklady na výrobu masek, slavnostních lešení, pyrotechniky). Její absence by byla pro výzkum jezuitských družin citelnou ztrátou.

Posledním typem pramene jsou tisky, kde se ve srovnání s běžnými náboženskými bratrstvy setkáváme s jistými specifiky. V první řadě se jedná o tzv. cedule s měsíčními patrony (*Schedae menstruae Sanctorum*),⁵³ které máme

⁴⁹ Matrika z roku 1700 uložena ve Vídni (Theresianum), viz Ludwig IGÁLFFY-IGÁLLY, *Die Matrikel der marianischen Sodalität des Ferdinandeischen Konvikts an der Universität Olmütz 1625-1778*, in: Jahrbuch der heraldisch-genealogischen Gesellschaft „Adler“, 3. Folge, Bd. 6, Wien 1966. Konečně nejmladší matrika z roku 1713 je uložena ve fondu Univerzita Olomouc, ZAO-OI, UO, kniha 7. Rukopisem se zabývala z hlediska emblematické M. Kostelníčková. Martina KOSTELNÍČKOVÁ, *Památky barokní knižní malby na Moravě. Příspěvek k dějinám knižní kultury*, diplomová práce, FF UP Olomouc, Olomouc 2003, s. 62-68.

⁵⁰ MZA Brno, G11, sign. 26; srov. M. KOSTELNÍČKOVÁ, *Památky*, s. 61.

⁵¹ Knihovna Národního muzea, sign. VIII. A.

⁵² *Liber rationum congregationis latinae sub titulo sine labe conceptae* (1728). Tento pramen nebyl dosud nalezen v žádném z dosud excerpaných fondů. Údaj o existenci účetní knihy byl převzat ze studie Karla KNAFLITSCH (Geschichte der Troppauer Gymnasiums II, in: Jahres-Bericht des K. K. Staats-Gymnasiums in Troppau, Troppau 1903, s. 13). Existence tohoto pramene potvrzuje ještě ve třicátých letech 20. století studie J. SCHWERDFEGERA (*Die Geschichte des deutschen Staatsgymnasiums in Troppau, zum 300-jährigen Jubiläum*, in: Festschrift zu Feier des 300-Jähriges Bestandes des Deutschen Staatsgymnasiums in Troppau, Troppau 1930, s. 24). Původně byla účetní kniha sodality uložena v gymnazijním archivu (K. KNAFLITSCH, *Geschichte*, s. 13). Dosavadní průzkum fondů SOKA v Opavě (fond Německé gymnázium v Opavě), Slezského ústavu (Muzejní knihovna, fond Sbírká rukopisů Slezské studijní knihovny), Slezského zemského muzea v Opavě (fond Sbírká starých tisků a rukopisů a Sbírká archiválií různé proveniencie – bez inventáře, pouze přírůstkové knihy) nebyl úspěšný.

⁵³ K jezuitským tiskům viz Gábor TŰSKES – Éva KNAPP, *Graphische Darstellungen in den Publikationen barockzeitlicher Bruderschaften*, Zeitschrift für Kunstgeschichte 52, 1989, s. 361-362.

k dispozici v případě akademické sodality Nanebevzetí P. M. v Olomouci,⁵⁴ studentské sodality Neposkvrněného Početí P. M. v Uherském Hradišti⁵⁵ a studentské sodality v Jihlavě.⁵⁶ Dochované tisky obsahují vyobrazení dvanácti svatých rozdělených na jednotlivé měsíce v roce. V rámci textu je zařazen stručný životopis a připojena zvláštní modlitba k danému patronu. Všechny grafiky vykazují stejné schéma: pod jménem světce a mariánským monogramem (*MRA*) je vyobrazeno poprsí světce a pod ním se nachází miniaturní scéna z jeho života. Dalším charakteristickým pramenem mariánských kongregací jsou tzv. xenia (*threnae*), nebo-li novoroční knižní dary či upomínky sodality. S jediným systematickým výzkumem tohoto druhu tisků se setkáváme v práci G. Kolba pro jezuitskou kolej v Linci.⁵⁷ Jako xenia byly tištěny většinou knihy duchovního obsahu, ale výjimkou nebyly ani regule či zvyky sodality. Určena byla vesměs mecenášům kongregace, ovšem mohla být věnována i spolusodálům ve funkci prefekta či sodalitě obecně. V olomoucké diecézi se s xenii mariánských družin setkáváme zatím jen v případě akademické kongregace Nanebevzetí P. M.⁵⁸ V případě výročních tisků zesnulých spolusodálů⁵⁹ a tzv. příruček (*Handbüchlein*) sodalit se již setkáváme s prameny běžnými i u ostatních náboženských bratrstev. Jedinými doposud známými příručkami družin je rukověť studentské sodality Očišťování P. M. v Telči a příručka olomoucké sodality tovaryšů Neposkvrněného Početí P. M.

U ostatního aktového materiálu jsme odkázáni na torza družinských archivů dochovaných v jednotlivých řádových kolejích. Co do obsahu jde o dosti nesourodý materiál: spory s ostatními řády v případě pohřebních průvodů či

⁵⁴ *Schedae menstruae Sanctorum tutelarium, per anni circulum, in usum DD. Sodalium externorum, remotius a coetu distantium.* ZAO-OI, AO, inv. č. 2036, sign. Bb 54, kart. 418, od fol. 55r.

⁵⁵ M. ZEMEK, *Dějiny jezuitské koleje v Uherském Hradišti. K 300. výročí založení koleje*, in: *Knihy o Redutě*, Velehrad 2001, s. 174.

⁵⁶ *B. Patroni menstrui congregationis latinae Iglaviensis.* Tisk se nachází ve fondu brněnské konzistoře, kde se zachovaly písemnosti z doby rušení náboženských bratrstev jihlavského kraje k roku 1784. Tisk je bez datace. MZA Brno, E82, sign. T53/4, fol. 24-36.

⁵⁷ G. KOLB, *Mitteilungen*, s. 195-231. Ke své studii připojil obsáhlý katalog evidující jednotlivá xenia mariánských kongregací v Linci pro léta 1678-1783. Částečně si xenií všímá i H. Hoffmann v případě vratislavských sodalit. H. HOFFMANN, *Bruderschaftsleben*, s. 224.

⁵⁸ Např. J. Crasseta *Piae considerationes in singula festa B. Virginis ... nunc in vitae sanctoris ducem DD. Sodalibus almae sodalitatís B. V. Mariae, gloriose in coelos assumptae, in olomucensi societatis Iesu universitate erectae, pro strenna anni MDCXCV, oblatae.* Nachází se ve VK Olomouc, sign. 37.932.

⁵⁹ Každoroční tisky doplněné soupisem zesnulých sodálů tvořily jednu z forem komunikace mezi sodalitou a přespolními členy. Dosud nejucelenější sbírky se dochovaly pro bratrstvo sv. Anny (1705-1720) a sodalitu Neposkvrněného Početí P. M. (1706-1720) v Olomouci (MZA Brno, Jezuité Olomouc, sign. J 8/5, J 8/6) a akademickou družinu Nanebevzetí P. M. (ZAO-OI, Arcibiskupství Olomouc, sign. Bb 54, inv. č. 2036, kart. 418, fol. 24-67).

procesí (Olomouc), tištěné pořady procesí a finanční propočty nákladů, předpisy o konání mariánských konventů (Brno), spory a napětí mezi místním farářem a sodalitami (Jihlava). Tuto úvahu nad prameny lze zakončit výčtem druhů knih doložených v olomouckých *Consuetudines*, dokládajících preciznost úřední agendy a správy sodality: kniha fundátorů (*liber benefactorum*), kniha zesnulých (*liber defunctorum*) či kniha vyloučených (*liber ejectorum*), kde se podle předpisu uvádělo přesné datum vyloučení sodála.⁶⁰ Z olomouckých stanov se dovídáme i o průběžném vedení inventáře sakristiána (*Regulae circa inventarium sacristiani*), kde se mělo zapisovat všechno náčiní sodality kromě knih (knihovník vedl vlastní inventář), věci běžné spotřeby (svíce) a potom předmětů spadajících do péče praesese, sekretáře či prefekta musicae.⁶¹ Inventář sakristiána byl potom jen dílčí částí hlavního, trojdílného inventáře sodality,⁶² který byl podkladem pro vizitaci mobiliáře po volbě nového magistrátu.

Soupis mariánských sodalit (tabulka č. 3) při jezuitských kolejích olomoucké diecéze eviduje pouze sodality, u kterých se předpokládala jejich agregace k hlavní římské družině Prima Primaria. Do tohoto soupisu nebyly zahrnuty (vesnické) filiace jednotlivých družin, svatoisidorská bratrstva a konečně jezuitské coety. Nedostatkem tohoto soupisu je tedy schematismus, který se omezuje jen na sodality působící u jezuitských kolejí. Jejich společným kritériem je až na jednu výjimku mariánské patrocinium a u většiny případů doložená inkorporace k římské družině. Ačkoliv u uherskohradištského bratrstva Dobré smrti vyvolává výklad M. Zemka dojem, že se mohlo jednat o tzv. sekci sodality,⁶³ šlo s největší pravděpodobností o jezuitský „coetus“. Uvádí sice, že bylo založeno „při“ mariánské družině, ovšem vzhledem k patrociniu můžeme usuzovat spíše na

⁶⁰ „In hoc ergo libro scribendi sunt omnes illi, qui ex sodalitate eiiciuntur annotando etiam anno, mense ac die, quo qsq̄ eiectus fuit.“ VK Olomouc, sign. M-II-37.

⁶¹ „In hoc inventario annotandae sunt omnes res congregationis praeter libros Bibliothecae (enim ad Inventarium Bibliothecae pertinent) et praeter ea, quae ad curam praesidis, Secretarii, Monitoris, Praefecti Musicae ... pertinent, et praeter ea, quae usu consumuntur, uti sunt candelae...“

⁶² „Regulae circa inventarium generale servandae: Liber iste in 3 partes dividitur ... 2da pars continet ordine Alphabeti indicem omnium rerum spectantium ad curam Sacristiani...“

⁶³ Ačkoliv se jednalo u tzv. sekcí v případě masovějšího šíření až o záležitost 19. století, jejich existenci máme doloženu i v průběhu 17. - 18. století. Jednalo se o prostředek zintenzivnění a oživení zbožnosti sodality v případě vnitřní krize či úbytku členů. Oblíbené byly tzv. eucharistické sekce, jejichž členové se zavázali sloužit mše a přistupovat ke stolu páně za celou sodalitu v daleko kratších intervalech. Jako první doklad lze považovat tzv. *Coloquium Marianum*, které založil počátkem 17. století Jakob Rem při sodalitě v Dilingenu. Zde se shromažďoval doslova elitní výběr studentů družiny, kteří měli svou horlivostí jít příkladem ostatním sodálům. B. DUHR, *Geschichte*, s. 91. Kolínská měšťanská sodalita měla již v 17. století eucharistickou a tzv. asketickou sekci. Stanovy eucharistické sekce kolínské měšťanské družiny viz J. B. KETTENMEYER, *Die Anfänge*, s. 15. K podobnému sekčnímu členění mariánských kongregací v 19. století E. MULLAN, *Die Marianische Kongregation*, s. 200-208.

autonomní bratrstvo s vlastní správou. Bratrstvo Dobré smrti bylo založeno při Uherskohradištské moravské sodalitě právě v polovině 18. století, když jezuité začali pozorovat stagnaci v činnosti družiny. Družina dostala nový náboj a následoval nový příliv členů. Jeden z hlavních pilířů tohoto bratrstva byly modlitby a pobožnosti za zesnulé, což se shoduje s programovou náplní jezuitských coetů. Na základě dochovaných pramenů⁶⁴ se ovšem někdy jen těžko identifikuje rozdíl mezi sekcí sodality a standardním jezuitským coetem.⁶⁵

V rámci mariánských sodalit můžeme konstatovat jistou strukturální jednotnost. Vznikly s plným vědomím generála řádu a s mírnými modifikacemi se spravovaly podle jednotných regulí pro mariánské kongregace z roku 1587. A tím je i naznačena jedna z možných cest budoucího výzkumu: zjistit míru odlišnosti mezi sodalitami a ostatními „jezuitskými“ bratrstvy („coety“)⁶⁶ (podmínky přijetí, správa bratrstva, liturgie). V případě jezuitských coetů se mohlo jednat jak o bratrstva u kolejí, tak o konfraternity u farních kostelů. Doposud byly zjištěny jezuitské coety působící pouze při koleji v Jihlavě,⁶⁷ Brně (Smrtných úzkostí Kristových),⁶⁸ Uherském Hradišti a Olomouci, kde bylo roku 1743 zřízeno bratrstvo zasvěcené sv. Aloisovi při stejnojmenné kapli v jezuitském kostele

⁶⁴ U jezuitských coetů je častá také značná variabilita patrocinií. Kupříkladu v Bratislavě jezuitský coetus s plným názvem *Bruderschaft zu Ehren unseres am Kreuze sterbenden Heilandes und seiner schmerzhaften Mutter* můžeme v pramenech nalézt i jako *Coetus Agoniae* nebo *Bruderschaft der schmerzhaften Mutter* či běžný *Todesangstbruderschaft*. H. HOFFMANN, *Bruderschaftsleben*, s. 228.

⁶⁵ Zcela zřejmý je tento problém na příkladu zvláštních korporací k zajištění zádušních mší. Většinou nesly název tzv. *Confoederatio 300 Persohnen* a setkáváme se s nimi nejen v případě jezuitů, ale např. i opavských a krnovských minoritů. Tato početně omezená konfraternita zaměřená výlučně na posmrtný život byla založena i při latinské sodalitě Zvěstování P. M. ve Vratislavi. Sdružovala sodály, kteří si chtěli zajistit větší jistotu spásy a sloužili daleko více zádušních mší, než kolik uváděly regule. Jednalo se zde o součást družiny. H. HOFFMANN, *Bruderschaftsleben*, s. 225. Ovšem B. Schneider hovoří v případě Trevíru o tzv. *Pactum Marianum*, které se vyvinulo z původní „sodalitas dominorum“ a mělo stejný cíl: obstarávání zádušních mší. V tomto případě se mohlo jednat o zcela autonomní sdružení. B. SCHNEIDER, *Bruderschaften*, s. 116. Stejně tak v rušící agendě moravskoslezského gubernia a Královského úřadu figurují minoritské „Confoederatio 300 Persohnen“ z Opavy a Krnova jako samostatné bratrstva s vlastním majetkem.

⁶⁶ V rámci olomoucké (arci)diecéze se až na dvě výjimky nesetkáváme s bratrstvy křesťanského učení, která byla častým typem masově zakládaných jezuitských bratrstev. B. SCHNEIDER, *Bruderschaften*, s. 117-125. Jediná dvě bratrstva byla v Dyjácovicích a v Kostelci (okr. Bruntál). V. MAŇAS, *Náboženská bratrstva* (Katalog), s. 9, 15.

⁶⁷ Zarámovaná bula uvedena v majetkové fási bratrstva byla pravděpodobně papežskou aprobací („1 versilberte Leisten, worinnen die Bruderschafts Bull gewesen“). MZA Brno, B313/4-5, kart. 128, fol. 58v.

⁶⁸ Exemplář papežského odpustkového breve (Cum sicut accepimus) z 3. 3. 1673 a konfirmace olomouckého biskupa Karla z Lichtenštejna-Kastelkorna (*confirmatio confraternitatis passionis Agoniae D. N. Jesu Chri Brunae*) se nachází ve fondu arcibiskupství. ZAO-OI, AO, sign. Bb50, inv. č. 2032, kart. 415, fol. 166v, 172v – 173v.

u P. M. Sněžné. Tisk tohoto coetu z roku 1749 se dochoval v knihovně brněnských kapucínů⁶⁹ a dokládá jezuitskou snahu otevřít svá bratrstva širšímu okruhu věřících obojího pohlaví. Regule bratrstva (*Schuldigkeiten deß Aloysianischen Andachts, und liebes-Bundts*) jsou spíše doporučením sodálům se silnou akcentací aloisiánské úcty. Zcela se zde vytrácí normativní charakter statut, tolik příznačný pro jezuitské družiny. Dobrovolnost dodržování regulí je zdůrazněna již v úvodu („es verstricket dieser Bund niemand unter einer Sünd, weil er ein freywilliger liebes-Bundt ist.“) a nakonec potvrzena ještě v osmém bodě regulí. Olomoučtí jezuité potom spravovali ještě obnovené bratrstvo sv. Anny při stejnojmenné kapli v kostele P. M. Sněžné.

Mimo jezuitskou kolej evidujeme zatím bratrstvo Nejsvětější Trojice v Novém Jičíně. Dalšími jezuitskými coety byly olomoucké bratrstvo Božího Těla při farním kostele sv. Mořice a Božítělové bratrstvo při znojenském farním kostele.⁷⁰ Pro zdůraznění otevřenosti všem věřícím se v úvodu pamětnice olomouckého bratrstva Božího Těla označuje tato konfraternita jako „Hochheyliche Republic“. Podobně jako u bratrstva sv. Aloise i zde tento termín koresponduje s jezuitskou snahou vytvořit z coetů otevřená společenství. Díky zachování stanov novojičinského bratrstva⁷¹ a olomouckého bratrstva sv. Anny můžeme provést srovnání se zvyky a obyčejí mariánských sodalit obecně kodifikovaných v regulích Claudia Aquavivy z roku 1587 (či jejich modifikacích v dochovaných statutech jednotlivých družin). I přes skutečnost, že regule bratrstva sv. Anny na závěr zdůrazňují, že jejich nerespektování není hříchem („doch verbünden diese Regeln keinen unter einer Sünd“) a tím se odvolávají na obvyklou praxi běžných zbožných barokních bratrstev, vliv řádu je zde zřejmý. Pozorujeme to u specificky družinského zvyku, jakým bylo rozdělování měsíčních patronů.⁷² Ovšem zřejmě nejjasnější důkaz jezuitských snah dostat bratrstvo sv. Anny pod svou kontrolu se

⁶⁹ *Andachts/ und Liebes=Bund der Bruderschaft unter dem Schutz deß unschuldigen heiligen Jünglings Aloysii Gonzagae in dem Collegio der Gesellschaft Jesu in Ollmütz im Jahr Christi 1748. vor beyderley GeschlechtsPersonen aufgerichte von IhroGlorwürdigst regierenden Päbstlichen heiligk et Benedicto dem XIV. bestätiget / und mit vielem Ablaß begnadet. Gedruckt zu Troppau: bey Johann Wentzl Schindler, Privil. Buchdrucker, 1749.* Knihovna kapucínů Brno, sign. 18h53/přívazek 1.

⁷⁰ Ve Znojmě se pravděpodobně jednalo ještě o Družinu za dobrou smrt při kostele sv. Michala.

⁷¹ Regule konfraternity sv. Anny jsou zařazeny do tisku bratrstva z roku 1761: „Nutzliche Verneuerung / des obwürdigen Alterthum zu gottgefälliger Vortsetzung / Der Hochlöblichen und Uralten Bruderschaft unter dem titul der Allgemeinen Nothhelferin S. Anna / Auserwählten Anfrau unsers Heyland Christi Und geliebten Mutter der unbefleckten Jungfräulichen Gottes Gebährerin Maria In der Kirch des Academischen Collegii der Gesellschaft Jesu In der Königlichen Hautb Stadt, und Grantz-Festung Olmütz im Marggrafthum Mähren. Vorgenomen von damaligen P. Praeside E S. J. im Jahr 1761 / Cum Licentia Ordinarii Olmütz, bey Josepho Hirmlin.“ VK Olomouc, sign. 35.724.

⁷² „...auch sollen die Heilige Monath-Patronen gleich Anfangs / oder zum End des alten Monats ausgetheilet werden.“ VK Olomouc, sign. 35.724, s. 17.

objevuje v listu konzistoře rektorovi bratrstva z roku 1641. V potvrzení konfirmace je totiž zmínka o inkorporaci bratrstva sv. Anny k římské družině Zvěstování P. M. a potvrzuje plnou autoritu jezuitů v duchovním vedení bratrstva.⁷³ Inkorporaci bratrstva sv. Anny potvrzují i tištěná statuta z roku 1761.⁷⁴ I přes tuto skutečnost jsme vzhledem k charakteru pramenů postaveni před obligatorní dilema výzkumu, a to je hledání mezi normou a každodenní praxí.

Tabulka č. 1:

Poměr mezi sodalitami a jezuitskými coety v olomoucké diecézi v 16.-18. století

Kolej	sodalita	coetus
Brno	5	2
Jihlava	3	1
Kroměříž	3	-
Olomouc	7	3
Opava	4	-
Telč	2	1
Uherské Hradiště	3	1
Znojmo	4	2

Po jednorázové pastorační výpomoci otců Hieronyma Ambergera a Baltazara Guldena v Opavě roku 1608 a nuceném exilu v důsledku dánského vpádu v letech 1626-1627 se vrací patres do hornoslezské metropole koncem roku 1627. Baltazar Gulden, Adam Fauckel a Johann Severin zde zahajují misii, na jejímž konci stojí založení jezuitské koleje v jedné z nejokrajovějších částí olomoucké diecéze. Po prohraném sporu s komendátorem řádu německých rytířů Georgem Wilhelmem z Elkershausenu opouští jezuité roku 1634 farní chrám Nanebevzetí P. M. a s konečnou platností se usazují v malém kostelíku sv. Jiří. Již v listopadu roku 1630 otevírají malou školu, k níž později přistupuje syntax (1632), poezie (1634) a rétorika (1635), které dotvářejí šestitřídní podobu opavského jezuitského

⁷³ „... und weilen obmelte Congregation sich der societet Jesu in geistlichen Sachen zuführen, undt sich leisten anvertrauth, so wehre durch der societet Jesu generalen Claudium Aquaviva Seel. gedachtnüs lauth eines von päbstlichen heyligkeit, Darzu ertheilen Gewaldts sedlbige der römischen Primariae bruderschaft Bae. Mae Virginis Annunciatae, oder unser Lieben Frauen Verkündigung, einverleibt und sie aller geistlichen gnaden, welicher, dieselbe zuvor gehabet, oder künfftig erlangen würde, theilhaftig gemacht...“ ZAO-OI, AO, sign. C8, kart. 2187, fol. 377r – 378v.

⁷⁴ V soupise odpustků jsou uvedeny i mariánské svátky, což je odůvodněno právě inkorporací k latinské družině: „Noch andere vollkomene Ablaß wegen Vereinigung unsere Bruderschaft mit der Römisch-Lateinischen/ unter dem Titul Maria Verkündigung/ Claudius Aquaviva Generalis S. Jesu 1590 19. Octobris...“ VK Olomouc, sign. 35.724, s. 19. Tvrzení A. Coreth, že olomoucké jezuitské bratrstvo sv. Anny nebylo inkorporováno k hlavní římské družině, je tedy mylné. Viz A. CORETH, *Die ersten Sodalitäten*, s. 47.

gymnázia. A do doby třicátých let 17. století spadá i založení a následná agregace všech čtyř mariánských sodalit. Vzhledem k absenci písemností opavských družin i případných agregáčnických diplomů je jediným pramenem první rektorský diář (1634-1655) a kronika koleje. Mimo gymnaziální sodality Neposkvrněného Početí P. M. působila při koleji i měšťanská družina Nanebevzetí P. M. a prostor se vytvořil i pro založení kongregace tovaryšů Očišťování P. M. a konečně české sodality Navštívení P. M. při maltézkém kostele sv. Jana Křtitele. Pro Opavu máme doložen také v moravských pramenech vzácně dochovaný jev, jakým byla zpráva o existenci filiace mariánské družiny mimo jezuitskou kolej či rezidenci.⁷⁵ Zápis o existenci budišovské sodality právě v děkanské matrice⁷⁶ by mohl potvrdit církevně-právní úzus vyplývající z buly Klementa VIII., že založení jakékoliv kongregace mimo jezuitskou kolej podléhá vždy aprobaci místního ordináře. Bohužel se s budišovskou sodalitou setkáváme již jen v pramenech sumární povahy⁷⁷ a nakonec v souvislosti s převodem jejího majetku na náboženský fond v osmdesátých letech 18. století.⁷⁸

Jezuitské sodality pohledem statut

Stanovy kongregace byly magnou chartou mariánských sodalit, regulovaly vnitřní život v těchto společenstvích a po vnější stránce je vymezovaly vůči jejich okolí. Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o normu, zůstává otázkou, nakolik byla skutečně sledována. Na nebezpečí bratrských statut pro studium každodenní reality upozornil již W. Katzinger na příkladu hornorakouských konfraternit.⁷⁹ Ovšem v případě jezuitských sodalit musíme být daleko opatrnější a vyloučit barokní rčení

⁷⁵ Založení a aprobace mariánské sodality mimo jezuitskou kolej či rezidenci bylo plně v režii diecézního biskupa. Vyplyvá to ze stanoviska římské kongregace ritu z 7. 10. 1617. Ačkoliv se jednalo o filiaci opavské mariánské sodality, můžeme předpokládat její kontrolu ze strany olomouckého biskupa. E. MULLAN, *Die Marianische Kongregation*, s. 57.

⁷⁶ Zápis z budišovské děkanské matricy z r. 1771: „In EP Bautsch nulla est erecta Confraternitas, est tamen hic filialis, unita et dependens a Confraternitate B. V. Mariae in Coelum Assumptae Oppavia in templo Societatis Jesu erecta.“ V. MAŇAS, *Náboženská bratrstva* (Katalog), s. 6.

⁷⁷ V rámci soupisu náboženských bratrstev v archivu olomoucké konzistoře je k budišovské faře uvedeno: „Item eine filial Bruderschaft von Troppau Maria Himmelfahrt“. ZAO-OI, AO, sign. C8, kart. 2157, fol. 7v.

⁷⁸ V archivu města Budišov nad Budišovkou se potom nachází jen zlomek korespondence magistrátu s přerovským krajským úřadem ohledně převodu bratrského majetku. Je zde výkaz skutečného jmění sodality po odečtení odvodu do náboženského fondu. Výše kapitálií bratrstva byla 347 zl. 26 kr. SOKa Opava, AM Budišov nad Budišovkou, inv. č. 498, kart. 22, nefoliováno.

⁷⁹ Upozornil na skutečnost, že plnění závazků bylo nereálné v případě, že byl sodál členem 5 - 6 bratrstev. W. KATZINGER, *Die Bruderschaften*, s. 98. Ovšem H. J. Mann na základě studia pohřebních bratrstev podotýká, že překročení či nedodržení statut nebylo pokládáno za hřích. Bratři nebyli vázáni zaslíbením, nedodržení statut se pouze vzdalovali oné „jistotě“, kterou jim bratrstvo mohlo zprostředkovat. H. J. MANN, *Die Barocken Totenbruderschaften*, s. 138.

„zakoupit se do bratrstva“.⁸⁰ Mariánský sodál měl brát své členství jako poslání, a nakonec existence olomoucké *Liber ejectorum* dokládá, že regule nebyly jen formální normou.⁸¹ Až do josefínských reforem se všechny sodality řídily všeobecnými pravidly Claudia Aquavivy z r. 1587. Stanovy mají celkem 8 hlav, přičemž nejdůležitější je hlava I, někdy též nazývaná „14 článků“ (*Regole comuni a tutti li Frateli*).⁸² Těchto 14 článků tvořilo základní východisko pro tvorbu regulí ostatních sodalit a s menšími obměnami se s nimi setkáváme i v olomoucké diecézi. Určují vrchní vedení sodality v osobě praesese (čl. 2), zpovědníka družiny (čl. 4), předepisují konání konventů (čl. 5) podobu a počet bohoslužeb (čl. 6-8) či péči o nemocné spolusodály (čl. 11). Pro rozšíření a specifické mutace těchto stanov je důležitý článek 1, který povoluje sodalitám vlastní regule, když se neodkloní od hlavních zásad.⁸³

V případě olomouckých *consuetudines* se jedná o sedm částí. Na rozdíl od obecných římských statut sledujeme snahu o větší systematičnost. Například stanovy vyšších i nižších úředníků sodality jsou soustředěny do jedné části („Pars I Regule communes sodalitatís“) od praesese až po pomocníky sakristiána. Celá druhá část se potom věnuje přijímání nováčků („De admissione ad sodalitatem“). Od chvíle, kdy se stávají tzv. Tirones („Admissio ad tyrocinium“), a jejich odevzdání instruktorům sodality až k závěrečnému přezkoušení. Volba úředníků a její průběh je zakotven v třetí části stanov („De electione officialium sodalitatís“), včetně prvních kroků nového mariánského magistrátu.⁸⁴ Z páté části kodifikující zvyky a obyčeje nás zajímá hlava třetí. Popisuje pevné tradice („Consuetudines stabiles totius anni“) a je tak svědectvím o vnitřním životě sodality: o řádných konventech, rozdělování měsíčních patronů, o zpovědi, přijímání, bohoslužbách či procesích. Ovšem specifičnost mariánských kongregací v rámci barokních náboženských bratrstev naznačuje VI. část statut, pojednávající o trestech („De

⁸⁰ Tamtéž, s. 136.

⁸¹ Vylučování bylo specifickým jevem jezuitských sodalit a společně s výběrem a přezkušováním členů je odlišovalo od běžných zbožných bratrstev. Vylučování členů máme doloženo i ve stanovách svatoizidorského bratrstva v bavorském Altöttingu (polovina 17. století). Běžným trestem za absenci na mariánských konventech bylo vyloučení u sodalit v hornoněmecké řádové provincii. B. DUHR, *Geschichte*, s. 116.

⁸² E. MULLAN, *Die Marianische Kongregation*, s. 253-274.

⁸³ Hlava II. O přijímání sodálů („Del modo di ammettere li Frateli nella Congregazione“) – Hlava III. Způsob volby prefekta a ostatních úředníků („Del modo di eleggere il Prefetto e gli altri officiali“) – Hlava IV. O poradách sodality („Del modo di fare le consulte“) – Hlava V. Regule prefekta sodality („Regole del Prefetto della Congregazione“) – Hlava VI. Regule asistentů („Regole degli assistenti“) – Hlava VII. Regule sekretáře sodality („Regole del Segretario della Congregazione“) a Hlava VIII. Regule konzultorů („Regole de Dodici“). Srov. E. MULLAN, *Die Marianische Kongregation*, s. 253-274.

⁸⁴ Kontrola a vizitace mobiliáře družiny („Modus lustrandi et visitandi res congregationis“). Srov. VK Olomouc, sign. M-II-37.

poenis sodalivm“), v nichž dominuje vyloučení („Dimissio seu eiectio sodalium“), včetně sesazení jednotlivých úředníků. Celá kniha je ukončena rozpravou o náčinní sodality, přičemž akcent je kladen na způsob vedení účetních knih, diářů a matrik.

Rukopis olomoucké akademické družiny je rovněž dosud jediným dokladem, který se v rámci diecéze podrobně vyjadřuje k prohřeškům a trestům ukládaným sodalitou. Tresty ve formě nařízených a kontrolovaných pokání, které v těch nejtěžších případech spějí až k vyloučení z družiny, byly v rámci barokních laických korporací jezuitským specifikem. Celá šestá část je rozdělena do osmi hlav, kde jsou rozvrženy tresty pro sodály i členy družinské správy. Úředníky sodality trestalo vedení kongregace odejmutím funkce („Depositio officialium ab officio“). Pokud se jedná o řadové sodály, tak vyloučení ze sodality („Dimissio seu eiectio sodalium“) bylo až tou poslední variantou. V úvodní preambuli k VI. části olomouckých *consuetudines* se hovoří především o nedodržování pravidelných zpovědí, přijímání svátosti oltářní a zanedbávání pravidelných konventů. Všechny tyto přestupky se měly trestat, ovšem postupovat se mělo rozvážně a s „otcovskou mírností“. ⁸⁵ V první kapitole této VI. části jsou vyloženy celkem tři stupně lítosti („triplices sunt poenitentiae“), kterou měli sodálové za jednotlivé přečiny projevovat. První obecné nebo řádné pokání se přikazovalo za menší porušování regulí a za těžší prohřešky, které však nebyly provedeny úmyslně. V tomto prvním stupni byly sodálovi přikázány modlitby. Mezi těžší pokání se řadila povinnost konat veřejnou flagelaci („facere disciplinam publicam“), během jednání konventu museli tito sodálové sedět na zemi a při jakémkoliv hlasování či separátním zasedání byli vykázáni společně s nováčky. V případě úředníka sodality se předpokládalo jeho odstoupení. V tomto druhém stupni se trestalo časté porušování regulí, pravidelné nedodržování zpovědi, ale i veřejné potulování po nocích a šarvátky. Nejtěžším trestem a pokáním bylo potom vyloučení ze sodality a k tomu se mělo přistoupit pouze v případě, jednalo-li se o nenapravitelného sodála („incurrigibiles esse videantur“). Pokud už k vyloučení došlo, potom olomoucká akademická sodalita rozeznávala mezi veřejným aktem s patřičnou ceremonií („Eiectio publica cum caeremoniis“) a aktem bez obřadu („Eiectio publica sine caeremoniis“). ⁸⁶ V obřadním vyloučení ze sodality se plně odráží barokní smysl pro teatralitu. Pečlivé rozdělení celého aktu do několika sekvencí a důraz na veřejnost celé události (byť pouze v rámci mariánského konventu) jen umocňuje

⁸⁵ „...sed opus est etiam, ut si quis regulas violet, conventus negligat confessiones et communiones praescriptas non peragat etc: opus ets inquam, ut hujusmodi defectus puniantur (paterne tamen et cum summae spiritu lenitatis)...“ VK Olomouc, sign. M-II-37.

⁸⁶ Sakristán měl postavit před oltář malý stůl potažený černým sukнем. Na stůl byl umístěn svícen s rozžatou svící, která byla ve středu opatřena jménem vyloučeného a album sodality. To mělo být otevřeno na straně, na níž se nacházelo jméno vylučovaného sodála. Konvent zahájil prefekt běžnými modlitbami („consuetis precibus“), na něž navazoval krátký výčet výhod a privilegií, které sodalita poskytovala. Samotné vyloučení ze společenství bylo symbolizováno odstraněním jména ze svíce („Ad laceratione nominis“), přelomením prostého prstenu jakožto symbolu mariánského sodála („Ad fractionem annuli“) a uhašením svíce („Ad extinctione candelaee“).

pocit odchodu z řad vyvolených směřujících k jisté spáse. Prefekt nejprve odstranil ze svíce jméno obviněného sodála a sekretář jej vymazal z matricy kongregace.⁸⁷ Obřad ukončoval akt přelomení prostého kovového prstenu, který byl odznakem mariánského sodála („hunc annulum mariani clienti symbolum“).⁸⁸ Zničení prstenu symbolizovalo jeho definitivní rozchod se společenstvím a současně rušilo mystický svazek mezi sodálem a Pannou Marií. Nakonec sekretář uhasil svíci vyloučeného.

Tiskem se dochovaly regule olomoucké kongregace tovaryšů z roku 1743.⁸⁹ Stanovy jsou poslední částí příručky sodality. Z hlediska rozčlenění jednotlivých kapitol ji můžeme zařadit k běžným typům modlitebních tisků jezuitských sodalit.⁹⁰ V tomto případě se jedná spíše o modlitební knihu, než o nějaký průvodce duchovním životem. Kromě modliteb a pobožností pro společná shromáždění sodality,⁹¹ osobních modliteb pro každého sodála⁹² obsahuje tisk i soupis odpustků a regule. Všeobecné regule sodality mají 13 článků. Nacházíme zde jak rysy společné všem typům jezuitských družin, tak i ustanovení modifikovaná především pro tovaryše. Z obecných rysů se jedná o obligatorní ukotvení nedělních mariánských konventů, ale především silný akcent na osobní zbožnost a angažovanost sodálů. Ten se projevuje v článcích 2, 3 a 4, které pojednávají o zpovědi, sv. přijímání a každodenním zpytování svědomí. Konkrétněji nám přibližují třetí článek obecných statut Claudia Aquavivy (hlava I., čl. 3) o vykonání tzv. generální zpovědi jako předpokladu přijetí do sodality.⁹³ Svátost oltářní předepisuje tovaryšům každý měsíc, ale zejména na titulární a

⁸⁷ Jméno bylo přeškrtnuto tenkou rovnou linkou. Na okraji se uvedl den, měsíc a rok vyloučení ze sodality.

⁸⁸ Mělo se jednat o laciný prsten („vilis annulus“), který byl snad vyroben z úzkého pásku kovu („ex filo ferreo“).

⁸⁹ Viz poznámka č. 35. Zakladatelem olomoucké kongregace tovaryšů s patrociniem Neposkvrněného Početí P. M. byl belgický jezuita Ludwig Crasius. Už jako praeses olomoucké akademické sodality pracoval na katechetizaci řemeslnických tovaryšů, která skončila roku 1631 založením vlastní družiny. Zprávu o činnosti otce L. Crassia obsahuje diář akademické sodality (*Diarium Congregationis virginis assumptae*, VK Olomouc, sign. M-I-2, fol. 127r).

⁹⁰ Tisky jezuitských sodalit měly kapitoly věnované výchově mariánských sodálů a jejich vedení k dokonalému a ctnostnému životu. Často se tak jednalo o příručku duchovního života doplněnou modlitbami k jednotlivým příležitostem (začátek shromáždění, před a po volbě prefekta) a texty nejpoužívanějších písní družiny. Připojena byla krátká kapitola o dějinách sodality a nakonec soupis odpustků. K tomu B. SCHNEIDER, *Bruderschaften*, s. 320.

⁹¹ „Gebett/ im Anfang der Versammlung/ Komm heiliger Geist/ erfülle die Herten deiner Glaubigen/ und entzünde in ihnen das Feuer deiner Liebe“. VK Olomouc, inv. č. 37.898, s. 3. Shromáždění sodality bylo zahajováno v intencích všeobecných pravidel hymnem k sv. Duchu.

⁹² „Gebett, welches ein jeder Sodalit täglich betten soll.“ Tamtéž, s. 36.

⁹³ „Ein jeglicher der in dieser Bruderschaft will auffgenommen werden, muß ein vollkommene Beicht von seinem gantzen Leben thun ...“ Tamtéž, s. 46.

všechny ostatní mariánské svátky. V čtvrtém článku se dotýká osobní zbožnosti sodálů: ranní povinnosti (3 otčenáše a 3 zdrávas) jsou běžným jevem i u ostatních bratrstev. Pro sodality charakteristické je až večerní zpytování svědomí.⁹⁴ Silný vliv, který měla v rámci sodalit eucharistická zbožnost, sebedisciplína a důraz na niternost a upřímnost víry, dokazuje i pasáž „Zusatz- oder ErinnerungsFrag“: pokud sodál neplní po čtyři týdny třetí a čtvrtý článek regulí, má být vyloučen z účasti na všech privilegiích a odpustcích kongregace.⁹⁵ Ona modifikace pro specifické potřeby tovaryšů se objevuje v článku 9. Ten zaručoval vydáním členského listu přijetí do družiny v novém místě jejich pobytu.⁹⁶ Vzhledem k jejich velmi časté pracovní fluktuaci se jednalo u kongregace tovaryšů o praktické opatření. A. Kroess hovoří o úzkém styku a spolupráci jednotlivých tovaryšských sodalit s cílem vytvořit nově přichozím sodálům okamžité sociální zázemí. Jak významná byla pro katolické tovaryše tato síť, dokládá případ majoritně protestantské Vratislavi, kde museli pracovat většinou u protestantských mistrů.⁹⁷

Jediné dosud známé znění statut opavských družin je uloženo ve fondu královského úřadu. Regule mariánských družin se nachází ve spisu opavského děkana Františka Schwaba z 8. dubna 1772. Byly zde soustředěny opisy statut všech farních a řádových bratrstev opavského děkanství. Za opavskou kolej doručil seznam rektor Karel Pischinger.⁹⁸ Ovšem stanovy všech čtyř družin⁹⁹ jsou příliš strohé a schematické. Spíše než o statuta jde o stručnou charakteristiku omezující se na několik bodů: důvod založení a cíl družiny, povinnosti sodála, příjmy sodality a způsob jejich využití, majetkové zázemí. Soubor informací odpovídá státnímu zájmu o bratrstva v době počínající osvícenské regulace náboženského života věřících v druhé polovině 18. století, což vyplývá i z korespondence královského úřadu s olomouckým a vratislavským biskupem.¹⁰⁰ V případech důvodů založení a

⁹⁴ „Deß Abends aber, so viel es seyn kann, ihr Gewissen erforschen...“ Tamtéž, s. 46.

⁹⁵ Komplex otázek a odpovědí řešil problém, zda může sodál těžit z odpustků kongregace pouze zapsáním se do alba („Ob die Anlaß und Freihyeyten der Bruderschafftten theilhaftig zu werden an dem allein genug sey, daß einer in das Marianische Nahmens Buch eingeschrieben?“) Tamtéž, s. 43-44.

⁹⁶ Jediný exemplář osvědčení o členství byl dosud zjištěn v případě opavské sodality, a to pro Františka Bayera z roku 1753 ve fondech vratislavského archivu. Bohumír INDRA - Vladimír SPÁČIL, *Bohemika ve Wojewodzkim Archiwum Panstwowem miasta Wroclawia* (VI. část soupisu Bohemik v polských archivech), Opava 1975.

⁹⁷ A. KROESS, *Geschichte*, s. 807-808; srov. H. HOFFMANN, *Bruderschaftsleben*, s. 219-220.

⁹⁸ ZA Opava, KrU Opava, inv. č. 925, sign. 15/28c, kart. 641.

⁹⁹ „Sodalitatum in collegio societas Jesu prectarum & autoritate apostolica confirmatarum consignatio Oppaviae.“

¹⁰⁰ Specifikace požadovaných statut bratrstev je vyjádřena v dopise fundační komise olomouckému a vratislavskému biskupovi z 19. 10. 1771: „...hiernächst von ihrem Verzeichnüße deren zu zeit bestehenden Bruderschaften und Congregationen nebst beglaubten Abschriften von ihrem Statuten abzufordern, nicht minder verlaßliche Außkunften von denen sonstigen Bruderschafts-

cílů (bod č. 1) družiny vykazují nejpřísnější pravidla statuta studentské sodality: přítomnost na nedělních mariánských konventech, přijímání a zpověď ve všech mariánských svátcích. V soukromí potom buď růženec, litanie, nebo malé mariánské officium.¹⁰¹ U měšťanské sodality je ke konventům pouze poznamenáno, aby je „během roku“ navštěvovali. U mše svaté byla předepsána minimální účast dvakrát měsíčně. Téměř totožné povinnosti vyžadovala po svých sodálech tzv. moravská družina Navštívení P. M. u kostela sv. Jana Křtitele. Ve výdajích sodalit figurují většinou platy sakristiánům, kalkantům, ministrantům a umbelistům (měšťanská, moravská družina).¹⁰² Stabilní a vcelku vysoké jsou i výdaje za tisk měsíčních patronů (cca 12 zl.). Kromě rozdělování tisků tzv. měsíčních svatých bylo dalším stálým příjmem sodality i „zápisné“. Tyto druhy příjmů dokazují, že družiny hledaly způsoby financování a nepřímo tak vystupovaly proti tuhým majetkoprávním opatřením jezuitských generálů první poloviny 17. století.¹⁰³ Lpění generálů na zachování centralistické organizace řádu bylo z hlediska sodalit patrné právě v majetkoprávní oblasti, neboť vyloučením jakéhokoliv vlastního majetku družiny ji vyňali z biskupské vizitace. Mohutné protesty proti těmto opatřením se zvedly především v hornoněmecké řádové provincii. Sodality nemohly pokrýt ani náklady na procesí, které měly tvořit jeden z hlavních sloupů jejich činnosti. V této situaci nemohly konkurovat tradičně zámožným božítělovým bratrstvům a dovídáme se tak o tradici společných procesí bratrstev Božího těla a mariánských sodalit jako v případě Augšpurku.¹⁰⁴ Dochované předpisy pro vedení účetních knih akademické sodality Nanebevzetí P. M. dokládají příjmy této družiny

Gebräuchen, und ob auch ein jedes Bruderschafts-Mitglied entweder bey seiner Aufnahme, oder sonst an gelder was beyzutragen pflege, oder verbunden seye auch wohn das geld verwendet würde?“ ZA Opava, KrU Opava, inv. č. 924, kart. 641.

¹⁰¹ „Imo: instituta sodalitatís sunt: ut praesentas sodales singulis dominicis conventibus Marianis intersunt (...) et officium defunctorum peragent festis marianis confiteantur et communicent, quotidie rosarium, vel litanias, vel officium parvum in honorem beatae Virginis persolvere studeant.“ Tamtéž, inv. č. 925.

¹⁰² V případě tzv. moravské sodality je uveden roční příjem 30 zl, z čehož plyne ročně cca 10 zl na svíce a zbytek na jednotlivé služebníky bratrstva.

¹⁰³ Vedení řádu se tak bránilo proti zahrnutí mariánských sodalit do buly Klementa VIII. *Quaecumque* z roku 1604. Upravovala zřizování a agregaci bratrstev a absolutní moc v této oblasti přiznávala diecézním biskupům. Dopisem generála Claudia Aquavivy byly mariánské sodality při jezuitských kolejích vyjmuty z buly *Quaecumquae* a jedním z hlavních argumentů byl fakt, že sodality nesměly mít stálé příjmy. Exempci z buly *Quaecumquae* a tím i z biskupských vizitací potvrdil papež Benedikt XIV. roku 1748. Srov. E. MULLAN, *Die Marianische Kongregation*, s. 68.

¹⁰⁴ Roku 1604 vyzvalo bratrstvo božího těla augšpurské jezuity k účasti na velkopátečním procesí. Rektor koleje ovšem účast odmítl vzhledem k malému počtu sodálů a vysokým nákladům na procesí. Ovšem po obvinění z vlažnosti se jezuité rozhodli ke společné účasti na procesí, poté co bylo 26 křížových břevnen financováno ze zbožných darů. K tomu B. DUHR, *Geschichte*, s. 104.

minimálně od poloviny 17. století.¹⁰⁵ V případě opavských statut mariánských družin se tedy jedná o ryze účelový soupis zvyků, mapující zejména majetkové zázemí. Odhlédneme-li od zdůrazňování mariánských svátků jakožto jevu běžného i u farních mariánských bratrstev, ztrácí se v statutech veškerá specifika jezuitských sodalit. Patrné je to zejména s ohledem na apoštolát, který měl v oblasti katechetizace, návštěvy nemocných a umírajících apelovat na osobní angažovanost sodálů.

Z hlediska správy a úřadů sodalit nám opavská statuta neposkytují žádné informace. Můžeme tak pouze předpokládat, že kromě fixních tzv. *officiales maiores* (praeses, prefekt, asistenti a sekretář) se vytvářely i funkce tzv. nižších úředníků sodality. Podle všeobecných statut z roku 1587 byl úřad praesese nevolitelný a první muž sodality byl tak jmenován vždy rektorem koleje.¹⁰⁶ V případě světského prefekta se již jednalo o volbu z tří navržených kandidátů. Počet konsultorů (poradců) a asistentů byl závislý na velikosti sodality. Jednalo se o předepsané funkce, jejichž obsazení bylo uváděno vždy na výročních tiscích družin. Ostatní úřady již nebyly kodifikovány statuty. Jejich počet a rozmanitost byly individuální a často ovlivněny místními podmínkami. B. Schneider napočítal pro trevírskou sodalitu k roku 1772 kolem 72 funkcí.¹⁰⁷ Zatímco pro opavské družiny nám prameny dokládají jen sakristiána a umbelisty, statuta olomoucké akademické sodality uvádí instruktora, monitora,¹⁰⁸ prefekta musicae, lektora či knihovníka. Pro Opavu máme ovšem kontinuálně od roku 1730 k dispozici tzv. *Catalogus personarum et officiorum*.¹⁰⁹ Katalog mapující personální stav opavské koleje je cenným pramenem, protože uvádí nejen původ, jazykové a hudební schopnosti příchozích kněží, ale v rámci *Gradus in societate* uvádí i dobu, po kterou působil jako praeses kongregací. Excerpce katalogu pro léta 1730-1732 dokládá, že zkušenosti s vedením sodalit měla nadpoloviční většina kněží opavské koleje. Vzhledem k důležitosti, kterou připisovali generálové řádu výběru praesese,¹¹⁰ může katalog odpovědět na mnohé otázky související s tímto úřadem. Především pokud se týče charakterových vlastností, zkušeností¹¹¹ a stáří kandidátů v porovnání s dobou vykonávané praxe.

¹⁰⁵ VI. část stanov, která kodifikuje mimo jiné i předpisy pro vedení účetních knih, byla dokončena 11. 6. 1666. Kniha měly být rozdělena na část příjmovou a výdajovou. VK Olomouc, sign. M-II-37.

¹⁰⁶ E. MULLAN, *Die Marianische Kongregation*, s. 102.

¹⁰⁷ B. SCHNEIDER, *Bruderschaften*, s. 256.

¹⁰⁸ Hlásil prefektovi přestupky proti pravidlům kongregace.

¹⁰⁹ ZA Opava, Jezuité v Opavě, inv. č. 431, kart. 24.

¹¹⁰ Naposledy zdůrazňoval opatrnost při výběru praesese mariánských kongregací generál Retz ve svém okružním listu z 18. 1. 1749. Srov. E. MULLAN, *Die Marianische Kongregation*, s. 335.

¹¹¹ Kromě zmínky o vyučování jednotlivých tříd gymnázia se uvádí i zkušenosti z pastorační oblasti obecně („Dixit ad populum, catechista“) a misijní činnosti.

Tabulka 2:

Rektoři mariánských sodalit opavské koleje podle *Catalogus personarum* (1730-1732)

Rok	Jméno	Původ	Věk	Vstup do řádu	Praeses sodality
1730	Sebastianus Dorant	-	51	1697	4
	Adamus Paustka	-	38	1710	1
	Carolus Luttitz	Milotice	44	1701	1
	Carolus Wolff	-	-	1706	8
	Ferdinandus Kollert	-	61	1687	25
	Franciscus Walter	-	52	1696	7
	Ioannes Leipold	Lipno	34	1713	2
	Ioannes Scholz	Grotkov	47	1709	3
	Iosephus Frey	Rokycany	34	1714	1
	Ioannes Kretschmer	Nisa	54	1700	1
	Ioannes Schneider	Jihlava	49	1699	2
	Elias Pichler	Prachatice	41	1710	1
Antonius Heldt	Hlohov	46	1702	2	
1731					
1732	Franciscus Neuman	Kladsko	50	1698	2
	Daniel Fischer	-	63	1687	14
	Franciscus Mersch	Hlubčice	42	1705	4
	Wenceslaus Hanseli	Brno	62	1716	3
	Franciscus Ochotzky	Hlohov	40	1710	7
	Franciscus Sunegk	-	44	1702	1
	Iacobus Sies	Jindřichův Hradec	32	1716	2
	Iohannes Patoczka	-	42	1717	7
	Iohannes Glauder	Jičín	48	1704	1
	Ioannes Hubatius	Tábor	46	1702	2
	Iohannes Schaller	-	31	1717	1
Franciscus Barbis	-	54	1694	3	

Podoba liturgie a bohoslužebný život sodality byly další oblastí, která byla regulována statuty. Původní Aquavivova pravidla z roku 1587 uváděla jako nosné pilíře nedělní mše družiny a společné přijímání (čl. 7), pevnou součástí byla i nedělní shromáždění neboli mariánské konventy (čl. 5), které striktně vylučovaly účast nesodálů. Velký důraz by kladen na osobní zbožnost a angažovanost od celodenních motliteb a rozjímání přes návštěvu špitálů, vězení až po vyučování

katechismu (čl. 8). Tento program byl samozřejmě modifikován regulami jednotlivých kongregací a lišil se vzhledem k stavovskému zaměření, přičemž nejnáročnější byl itinerář studentských družin. Olomoucké *consuetudines* věnují zvykům a tradicím sodality během liturgického roku svou třetí část. Ta je rozdělena ještě na podkapitolu věnovanou pohyblivým svátkům („De consvetu-dinibvs certorum festorum mobilium per annum“), zvykům podle jednotlivých měsíců („De consvetudinibvs particularibus singulorum mensium“) a pevným tradicím družiny („consuetudines stabiles totius anni“), kde vedle procesí, zpovědi a přijímání nacházíme i instrukce k řádným mariánským konventům, návštěvě nemocných spolusodálů či rozdělování měsíčních patronů. Snad největší pozornost je věnována velikonočnímu cyklu, kde výsostné místo zaujímají velkopáteční bohoslužby a procesí.¹¹² Velký pátek patřil k těm svátkům, kdy procesí doprovázel i průvod flagelantů. Poznáváme, stejně jako B. Duhr v případě hornoněmeckých sodalit, nezvyklou míru kajícího, s jakou přistupovali sodálové k posledním hodinám Kristova utrpení.

Podrobný popis velkopátečního procesí se zachoval pro olomouckou akademickou družinu. Pod kapitolou „zvyky pašijového týdne“ se v olomouckých *consuetudines* skrývá pečlivý rozbor velikonočního tridua a největší pozornosti se těší právě Velký pátek. Obsah rozdělený do dvaatřiceti bodů se přesně vyjadřuje k přípravě a průběhu procesí. Již na Květnou neděli byl požádán praeses družiny sv. Isidora, aby zajistil dostatečné množství vesničanů, kteří ponosou procesní nosítka.¹¹³ Mezi jednotlivými flagelanty byly nesené obrazy a nástroje Kristova umučení („instrumenta passionis ac imagines“), které společně s kostýmovanými sodály dodávaly plastičnost výjevům velkopátečního mystéria. V tomto bodě jsou ovšem instrukce příliš skoupé a nerozvádějí samotné choreografické provedení jednotlivých scén. S jistotou můžeme tvrdit, že ztvárňování pašijových výjevů olomouckou akademickou družinou se po formální stránce shodovalo s pražskou klementinskou režií.¹¹⁴ Také v olomouckém procesí se vyjadřovaly biblické výjevy formou doprovodných, procesních scén („angelis comicis, ac praeter personas pias comicas ambulantes“) i staticky, nesenými nosítky („Feretra“), na nichž někdo ze studentů představoval určitou pašijovou scénu („figuram passionis representant“). Instrukce v olomouckých *consuetudines* jsou pouze obecným rámcem, konkrétní rozvržení a provedení scén je nutné dohledat v každoročních velkopátečních synopsích.

Již předchozího dne byly uloženy dřevěné kříže v univerzitních prostorách a ráno se zatopilo v místnostech, které sloužily k převlékání, omývání a ošetřování

¹¹² Srov. Kateřina BOBKOVÁ, *Velikonoční slavnosti v Klementinu*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku* (=Opera historica 8), České Budějovice 2000, s. 575-591.

¹¹³ „Die Dominico ante hunc S. diem Veneris petatur R. P. Praeses Congregationis S. Isidori ut dignetur constituere ruscticos qvi feretra portent...“ VK Olomouc, sign. M-II-37.

¹¹⁴ Viz K. BOBKOVÁ, *Velikonoční slavnosti*, s. 584-585.

mrškačů. Sakristáni sodality zde připravili houby, ocet a dostatek teplé vody k omývání zkrvavených zad flagelantů („disciplinantium dorsa sangvinolenta“). Pokud se týče organizace procesí, tak hlavní slovo měl praeses sodality. Pořadí průvodu nadiktoval sekretáři a ten je opsal na volné archy zvlášť pro sakristána i monitora družiny. Procesí samotné předcházeli trubači, a to buďto pěší, nebo na koních, s tympány potaženými černým sukrem („tubicines equites aut pedites cum tympanis“) a za nimi následoval černý prapor mezi dvěma pochodněmi. Na konci procesí byl nesen Boží hrob mezi šesti pochodněmi a za ním šli hudebníci, kteří sklíčeně zpívali žalm Miserere. Procesí vycházelo od bran koleje („a porta Collegii“) a postupovalo podél Nové věže („penes novam turrim“), dále kolem augustiniánského konventu Všech Svatých („penes omnes sanctos“) směrem k biskupskému paláci („penes domum episcopalem“) až k jezuitskému chrámu. Při vstupu do kostela musely být všechny nosítka a konstrukce ponechány venku. Nejprve vcházeli flagelanti, kteří se shromáždili před hlavním oltářem tak, aby měli dostatek prostoru. Malým zvonkem dával potom praeses signál, kdy mají zalehnout, kdy se bičovat či rozpřáhnout ruce.¹¹⁵ Samotný soupis náčiní dává tušit, že veřejné bičování sodálů (tzv. *disciplina*) nebylo pouhým scénickým podmalováním procesí. Měly být připraveny houby a horká voda k omytí zkrvavených flagelantů a současně určení ti, kteří o ně budou pečovat.¹¹⁶ Na konci měli všichni odevzdat důtky, aby se zabránilo zbytečné heroizaci vlastního utrpení na úkor opravdové zbožnosti.¹¹⁷ Úkolem sakristiána bylo potom omýt všechny důtky v horké vodě. Podobně jako v případě augšpurských sodalit i olomoucká družina signovala veškeré náčiní užívané ve veřejných procesích („solet nostra congregatio omniu suaru disciplines manubriae notare his literis C. B. V. M. A.“) Průvody flagelantů byly vzhledem k drastičnosti scén nejkontroverznější součástí procesí¹¹⁸ a jezuitské praxe vůbec. Jejich kontrole se proto věnovala

¹¹⁵ Zde se praxe sodalit naprosto liší od zvyků tzv. bratrstev kajcníků. R. Amtmann uvádí, že v těchto konfraternitách se bičovala vždy pouze část bratrů, zatímco ostatní předzpívali vybrané žalmy. Tyto zpěvy potom sloužily bratrům k orientaci: kdy se odhalit, kdy se bičovat či opět zahalit. Viz Radekunde AMTMANN, *Die Bussbruderschaften in Frankreich*, Wiesbaden 1977, s. 379.

¹¹⁶ „Certi etiam constituendi sunt qui haec omnia temepstive proponent et disponant qvique sangvinolentos deinde abluant“. VK Olomouc, sign. M-II-37. Velkopátečním procesím olomoucké akademické sodality se z hlediska hudby věnoval Vladimír MAŇAS, *Hudební aktivity náboženských bratrstev na Moravě v období raného novověku* (v tisku).

¹¹⁷ „Qvando disciplinantes exeunt, tunc P. Praeses stet ad portam collegii et a disciplinantibus singulis recipiat disciplinat. Studiosis enim eas aut aliis tradere recusant sed secum domum anfuertur non pro pietate sed aut pro vanitate ut glorientur eas suo sangvine esse infectas...“ VK Olomouc, sign. M-II-37.

¹¹⁸ K flagelantským procesím přistupovaly rozdílně i církevní úřady. Roku 1689 byla tato procesí zakázána například kolínským arcibiskupem, po té co se jich od poloviny 17. století účastnily i ženy. H. MOLITOR, *Mehr mit den Augen als mit den Ohren glauben*, s. 96-97. Souhrnně se vývojem flagellatia v rámci mariánských sodalit hornoněmecké provincie zabýval B. Dühr.

v olomouckých statutech maximální pozornost (omývání, včasné zahalení flagelantů), což dosvědčuje i účast městského chirurga¹¹⁹ a lékárníka koleje. Bod 31 potom zakazuje flagelantům požívání alkoholu před začátkem procesí, protože takoví se potom bičují „bez smyslů a bolesti“ a vrávorajíce budí jen veřejné pohoršení. Na základě zvýšené pozornosti, kterou v programu procesí věnovaly olomoucké *consuetudines* flagelantům, je zřejmé, že i zde se jednalo o ožehavou část velkopátečních oslav. Pro plné pochopení tohoto aspektu barokní zbožnosti a jeho sledování v kontextu praxe sodalit je nutné nejen porovnání normativních a narativních pramenů (v případě Olomouce anály a diáře), ale i zhodnocení diskuse, která k této praxi probíhala v rámci samotného řádu. Rozhodně můžeme velkopáteční procesí mariánských družin řadit ke konstitutivním prvkům, které vedle divadelní a hudební produkce spoluutvářely performativní přístup jezuitského řádu k věřícím v období rekatolizace.¹²⁰

Mariánské konventy byly komunikačním fórem sodality a v případě studentských družin byla účast povinná. P. Löffler nazval tato shromáždění kongregace „vlastní tepnou celku“. Konala se každou neděli a v hlavní mariánské svátky. Ráz a podoba těchto shromáždění se opět odvíjela od Aquavivových statut a praxe hlavní římské kongregace. Kontrola absence byla zavedena již v osmdesátých letech 16. století a zásadně tak odlišuje mariánské konventy od shromáždění běžných mariánských bratrstev. Obsah duchovních rozprav a meditací byl závislý na liturgickém kalendáři. Výjimkou nebyly ani přednášky významných členů řádu či misionářů. Příprava konání konventu byla podle olomouckých *consuetudines* plně v režii sakristiána. Již v sobotu měl vyvěsit tabuli ohlašující konání konventu („die sabathi tempestive tabulam affigere debet sacristanus qva conventus indicitur ut sodales sciant“). Hlavní pozornost se soustředila na přípravu oltáře, před nímž měl být položen krucifix, album sodality, modlitební kniha prefekta, diář družiny, inkoust a čistý arch papíru. Po stranách oltáře byla místa pro praesese a tzv. větší úředníky (asistenti, sekretář) v čele s prefektem. Na rozdíl od kolínských kongregací seděli olomoučtí konzultori a monitor v první škamně před oltářem, nikoli po boku prefekta. Konvent byl zahájen kolem jedné hodiny po poledni stejně jako v případě trevírských či vídeňských sodalit.¹²¹ Jedním

(B. DUHR, *Geschichte*, s. 101-108). Vývoj flagelatie u francouzských náboženských bratrstev podala R. AMTMANN, *Die Bussbruderschaften*, s. 376-383.

¹¹⁹ Obraně dobrovolného flagellatie se věnoval ve svém IV. svazku *Opera Omnia* Jacob Gretser. *Jacobi Gretseri societatis Iesu theologi de spontanea disciplinarum, seu flagellorum cruce libri tres*. Obsahuje i opis původních regulí flagellatie sestavených Karlem Boromejským *Regulae sodalitatatis disciplinantium* (s. 205-213). VK Olomouc, sign. III.2569.

¹²⁰ K jezuitským snahám o symbiózu divadla, hudby, výtvarného umění a performativnímu přístupu k věřícím viz Jens M. BAUMGARTEN, *Die Gegenreformation in Schlesien und die Kunst der Jesuiten. Transitorische und Performative als Grundbedingung für Disziplinierung der Gläubigen*, *Jahrbuch für Schlesische Kirchengeschichte* 76-77, 1997-1998, s. 129-165.

¹²¹ W. KRATZ, *Aus alten Zeiten*, s. 205.

z nejdůležitějších úředníků konventu byl tzv. prefekt tabulae, který vedl seznam docházky. Vzhledem k hluku a nepřístojnostem při vstupu do oratoře bylo sodálům zakázáno, aby se zapisovali sami.¹²² Nedělní mariánské konventy upevňovaly vědomí pospolitosti a vzájemné solidarity především svou periodicitou a smyslem pro povinnost. V tomto ohledu je nutné srovnat vývoj studentských a ostatních stavovských družin.

Sodalita v rektorských diářích

Kromě výročních zpráv jsou rektorské diáře a kronika koleje jedinými prameny pro sledování činnosti opavských sodalit. Zmínky o mariánských kongregacích mají ve struktuře rektorských zápisů své pevné místo. Periodicita zápisů k mariánským konventům, volbám prefekta a úředníků, pohřbch a procesích družin představuje kongregace jako zcela samozřejmou součást života koleje. Pro účely studie byly excerpovány první (1634-1655) a druhý rektorský diář (1674-1687). Měšťanská a studentská družina byly v rektorských zápisech sledovány pravidelně vzhledem k volbám mariánského magistrátu, ovšem jména jsou uváděna pouze v případě prefekta a asistentů. Značné pozornosti se v diářích těší i záznamy o procesích, které jsou zmiňovány u příležitosti titulárních svátků nebo jako zakončení volby prefekta. Rektorské zápisy jsou ovšem striktně periodické a drží se zaběhaného schématu, kterým byly titulární svátky sodalit. Výsledkem je potom značně jednotvárný obraz: o aktivitách mariánských družin se dovídáme jen v souvislosti s oslavami jejich titulárních svátků spojených s volbami prefekta a obnovou úřadů. Z tohoto schématu vybočují jen mimořádné události, jako byly pohřby významných členů družiny či záznam o založení a inkorporaci. S měšťanskou družinou se v diářích setkáváme téměř výlučně 15. srpna, tedy v den titulárního svátku Nanebevzetí P. M. Zprávy pro druhou čtvrtinu 17. století jsou příliš stručné a informují nás jen o konání voleb a v lepším případě uvádí i jméno prefekta či asistentů.¹²³ Obsažnější jsou až některé údaje z druhého diáře, vedeného od roku 1674. U titulárního svátku zmiňují i tzv. generální přijímání, které bylo všeobecnými statuty stanoveno právě na den Nanebevzetí P. M. a kdy ke stolu Páně přistupovala celá sodalita.¹²⁴ Dále uvádí i rektorské promoce. Ovšem z velké části se jedná o stručné záznamy typu: „Renovatio magistratus, confirmati officiales“.

¹²² Prefekt k jménům jednotlivých příchozích přiřazoval kameny. Po skončení konventu předal arch papíru s jmény nepřítomných sodálů admonitorovi („extractisque rursum calculis, claudet tabulam et chartam in qua notatos habet absentes monitori dabit“). VK Olomouc, sign. M-II-37.

¹²³ Pro první diář (1634-1655) jsou typické zápisy z 15. 8. 1640 („fuit electio rectoris in congregatio civica“), nebo z 15. 8. 1646 („Festum B. M. V. nostris in coelos assumptae: solemnitas congreg. civitati cum processione...“). MZA Brno, G 10, inv. č. 423, fol. 41v, 112r.

¹²⁴ Zápis k 15. 8. 1674: „Congregao germanica habuit sua solennitem S. Communionem mane.“ ZA Opava, Jezuité v Opavě, inv. č. 50, fol. 3v.

Druhý díř je s ohledem na měřřanskou družinu zajímavý svým popisem procesí do Staré Vody u Libavé.¹²⁵ Od morové rány se měřřanská sodalita „zaslřbila“ na svátek sv. Anny konat děkovná procesí k poutnímu kostelu ve Staré Vodě u Libavé.¹²⁶ Tento závazek je také zcela jasně kodifikován i v opisech statut královského úřadu, kde je výslovně uvedeno zaslřbení v době moru („ex voto tempore pestis factu“). Od roku 1674 jsou zmínky v diří pravidelné. Vycházelo se většinou již na sv. Jakuba (25. 7.), kdy se sodalita shromáždila okolo 4. hodiny ranní v kostele sv. Jiří. Procesí se vracelo vždy den po sv. Anně, a to buď večer, nebo v pozdní odpoledne. Zakončeno bylo ve farním chrámu Nanebevzetí P. M.¹²⁷ Ve sledovaném období (1674-1685) byla tato „procesí“ bezesporu masovou záležitostí. Kronika koleje uvádí k roku 1666 zhruba tisíc účastníků. Skutečnost, že jsou účastníci označováni jako poutníci („peregrinorum“), a samotná masovost naznačuje, že se jednalo spíše o pouť. To ovšem nevylučuje, že zde sodalita demonstrovala svou uzavřenost a svými insigniemi (prapory, nosítka se sochami P. M.) udávala ráz celému procesí. Poutní ruch ve Staré Vodě můžeme sledovat díky soupisu poutí olomoucké diecéze z roku 1771. Od devadesátých let 17. století se zde mohly opavské sodality potkávat s přiborskými piaristy a od roku 1716 i s novojičínským bratrstvem Nejsvětější Trojice, ale především s okázalými

¹²⁵ V případě svatoanenských procesí opavské měřřanské sodality do Staré Vody se vzhledem k masovosti a časové náročnosti jednalo spíše o pouť. L. Hüttl charakterizuje procesí jako slavností průvod laiků pod vedením duchovních, který začíná a končí na posvěceném místě. Na rozdíl od poutě, kde je kladen silný důraz na dobrovolnost a nezávaznost účasti. Ludwig HÜTTL, *Marianische Wallfahrten im Süddeutsch-österreichischen Raum. Analysen von der Reformations- bis zur Aufklärungsepoche*. Köln 1985, s. 10-11. K problematice terminologie poutě a poutnictví je zajímavá diskuse H. Dünningera a R. Kresse viz H. LAUSSER, *Die Wallfahrten des Landkreis Dillingen. Der Versuch einer Wallfahrtstypologie unter dem Gesichtspunkt ihrer Verwendung als Mittel zum Ausbau oder Festigung von Herrschaft durch ideologische Einflußnahme auf die Untertanen*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 1977, s. 75-77. Nejnověji se k definici poutnictví souhrně vyjádřil Wolfgang BRÜCKNER, *Das Nord-Süd Problem in der Wallfahrtsforschung. Quellenlage und Definitionsfrage*, in: Hartmut KÜHNE - Wolfgang RADTKE - Gerlinde STROHMAIER (Hg.), *Spätmittelalterliche Wallfahrt im mitteleutschen Raum. Beiträge einer interdisziplinären Arbeitstagung*, Eisleben 7. - 8. Juni 2002. URL: <<http://edoc.hu-berlin.de>> (prosinec 2003).

¹²⁶ O slibu se zmiňuje fundační komise královskému úřadu 25. 1. 1773: „...die Bürgerliche Sodalität bey denen P. P. Jesuiten in Troppau hat auf einem zu Zeit der Pest in Troppau gemachten gelübde auf sich genommen jährlich um das Fest des Heyligen Anna eine Procession nach Altwasser in Mähren zu führen“. ZA Opava, KrU Opava, inv. č. 924, sign. 15/28b, kart. 641. Zajímavé je, že účast sodalit na protimorových bohoslužbách („Eines Viertzig Stündigen Gebets vmb abwendung der leydigen Pest, zue Troppaw gehalten“) nezmiňují bohoslužebné řády zachované v archivu města pro osmdesátá léta 17. století. SOKA Opava, AM Opavy, inv. č. 758, kart. 48, fol. 34v. Za záchranu před morovou nákazou zaslřbila konat procesí do Staré Vody roku 1713 i kroměřická města rada. R. ZUBER, *Osudy, II*, s. 290.

¹²⁷ Záznam k 27. 7. 1676: „Rediit processio congregationum, et finita e in templo parochiali“. ZA Opava, Jezuité v Opavě, inv. č. 50, fol. 9r.

poutěmi olomouckého bratrstva sv. Anny.¹²⁸ Zajímavé postřehy k procesím, které zasahují mimo hranice města, nacházíme i v olomouckých *consuetudines*. Během cesty měli sodálové sborově recitovat růženec a vést „povznášející a zbožné hovory“. Velký důraz byl kladen na ucelenost procesního zástupu, kdy se vytýkalo zdržování a zaostávání za hlavním proudem. Norma vycházela pravděpodobně z každodenních zkušeností, když opozdivším se sodálům vytýká vníkaní do zahrad.¹²⁹ Rovněž po zpáteční cestě se měli občerstvovat pouze nábožnými rozpravami nebo písněmi a neměli mařit cestu roztržkami.¹³⁰ Zmínka o procesí v rušících aktech opavského královského úřadu dosvědčuje, že sodálové plnili slib svých předků až do sedmdesátých let 18. století.

V případě studentské sodality je v diářích dodrženo stejné schéma. Kromě obnovy mariánského magistrátu v den titulárního svátku Neposkvrněného Početí P. M. je uváděna především v souvislosti s oslavami velikonočního svátečního okruhu. Kromě velkopátečních procesí studentské sodality dokládají diáře i mytí nohou na Zelený čtvrtek, čehož se zhostil praeses družiny.¹³¹ Pro gymnazijní sodalitu jsou navíc charakteristické časté zmínky o flagellatiu. Zápisy jsou ovšem značně skoupé a setkáváme se tak pouze se strohými formulacemi („Disciplina domestica“ 27. 3. 1682 či „fuit flagellatio publica per forum“ 29. 3. 1641). Za předpokladu excerptce diářů ostatních jezuitských kolejí a jejich vzájemného srovnání mohou být rektorské zápisy oživením výzkumu. Postrádají sice detailnost a obsažnost vlastních dokumentů a nemohou tak nahradit chybějící matriky či účetní knihy, ovšem mohou nám odhalit postavení a vnímání mariánských družin samotným řádem.

U mariánských kongregací se na rozdíl od ostatních farních a řádových konfraternit setkáváme ještě s jednou anomálií, která souvisí s postavením jezuitského řádu. Rušícím breve *Dominus ac redemptor noster* a zrušením řádu roku 1773 přicházejí totiž sodality o své duchovní ústředí a nastupují novou cestu pod vedením nyní již světských rektorů. Tento nový život trval ovšem pouhých

¹²⁸ Bratrstvo Nejsvětější Trojice a město Nový Jičín se rovněž zavázaly k procesí po přestálé morové ráně („Neotitschinensis ... commodo tempore ex voto ob pestum ab anno 1716...“). ZAO-OI, AO, sign. C9, kart. 2212. K poutím bratrstva sv. Anny viz R. ZUBER, *Osudy, II*, s. 282.

¹²⁹ „Porro dum ad locum aliquom extra civitatem pergīt, expedit et curandum est ut omnes simul eant, ac modo rosarium per choros alternatium in via recitent modo cantent aliquid, modo de rebus piis colloquantur alias enim si dispersi hinc inde currant, parum devotionis et exempli res habet tiam nugas fere tantum tractant, hortis et arbores invadunt, cum offensione hominum ac scandalo“. VK Olomouc, sign. M-II-37.

¹³⁰ „Eodemqve modo qvando etiam domum deinde redeunt attendendum est ut simul eant, possuntqve vel piis narratiuncule vel devotiis cantilenis recreari ac distrahi, ne iter ipsis sit molestum.“ Tamtéž, fol. ?

¹³¹ Jedná se o údaj z opavské Liber Parochialium: „...decanus comitatus rectore congregationi B. Virginis Mariae processionaliter domum, ubi rector similiter 12 pauperes pedes lavat...“ SOKA Opava, Fond FÚ Nanebevzetí P. M. ??

deset let a roku 1783 následují osud všech ostatních náboženských bratrstev. Zmapování tohoto desetiletého vývoje mariánských kongregací by bylo bezesporu zajímavé už z hlediska postavení a adaptability bývalých jezuitských patres.¹³² Bylo by přínosné sledovat osudy jednotlivých exjezuitů a jejich vazby na mariánské družiny. Můžeme předpokládat, že se exjezuité nadále ujímali vedení družin, které přežívaly při jednotlivých gymnáziích. Zajímavý je v tomto ohledu osud Václava Lincka, který po návratu z kalifornské misie působil kolem roku 1775 jako kazatel u sv. Mořice v Olomouci a byl praesesem sodality Neposkvrněného Početí P. M., bývalého jezuitského coetu Smrtných úzkostí Kristových při kostele P. M. Sněžné a současně bratrstva sv. Aloise.¹³³ Pro poznání vztahu bývalých jezuitských otců k mariánským družinám během josefínských reforem není bez zajímavosti poznámka představeného znojenské sodality Navštívení P. M. Josefa Scheidlera. Vysvětloval konzistoři, že se v družině již netrpí žádné nepřístojnosti, jakými byla kající procesí s nošením křížů či divadelní produkce kongregace.¹³⁴ Tyto proměny zbožnosti s sebou přinášely i měnící se pohled na funkci a účel mariánských družin. U opavských mariánských sodalit můžeme pozorovat v letech 1773-1783 určité změny pouze v indiciích. Ty jsou patrné v účetním soupisu vídeňské dvorské komory z 24. listopadu 1775, kde na rozdíl od starších seznamů jsou již sodality vedeny mezi běžnými farními bratrstvy. V případě osudu ostatních mariánských družin se zatím musíme spokojit s kusými zprávami v rušící agendě gubernia.¹³⁵ Skutečné fungování družin v posledním desetiletí před vydáním josefínských rušících dekretů zůstává nadále otevřenou otázkou. Kontroverzní jsou už úvahy olomouckého arcibiskupa v jeho

¹³² Rušící breve bylo v Opavě vyhlášeno za přítomnosti rektora koleje a praesesů všech čtyř kongregací: „Es erschienen zur diesfälligen Anhörung nachstehende Individua des aufgehobenen Ordens: Johannes Fischer prefectus der Bürger Kongregation, P. Antonius Schlinger Praefect der Lateinischen Congregation, Der P. Joannes Drtina Prefekt der mährischer Kongregation allda, der P. Jospheus Schwarz Praefectus der Bürger. Junggesellen Brüderschaft.“ ZA Opava, KrU Opava, sign. 15/32a, inv. č. 939, kart. 646.

¹³³ ZAO-Ol, AO, sign. H8, kart. 5138. Stručné kartičky se životopisy jednotlivých exjezuitů byly podkladem pro krajské formuláře mapující činnost exjezuitů v rámci arcidiecéze. Stručné biografické záznamy se dochovaly i s prázdným rukopisným formulářem („Deren in dem N: N: Creyß befündlichen – oder sonst sich aufhaltenden – und somit theils angestellet- und theils ohnangestellt, folgl. Pensionirt, oder nicht pensionirten Exjesuiten, mittels Anmerckung deren Alten, dann deren von Ihnen bey der Gesellschaft Auflöbung versehene Ämtern, und derjenige sphaere, wozu sie sichdermahlen annoch fähig glauben, und gehalten werden können.“)

¹³⁴ MZA Brno, E82, sign. T53/4, nefoliováno.

¹³⁵ Další indicií je soupis jezuitských kněží olomoucké arcidiecéze z roku 1783 (*Consignatio sacerdotum abolitae societatis Jesu parti in hac alma diocesi Olomucensi natorum, partim vero ad eandem susceptorum*), kde můžeme narazit i na bývalé rektory mariánských kongregací Josefa Adlera z Jihlavy, Johana Fischera a Josefa Schwartze z Opavy a Václava Čermáka z Telče. ZAO-Ol, AO, sign. Bb 49 (Jesuitica in genere), inv. č. 2031, kart. 414, fol. 207v-217r.

korrespondenci s guberniem, kde považuje olomouckou a opavskou gymnaziální sodalitu za „vyhaslou“ již od roku 1773.¹³⁶

Závěr

Můžeme shrnout několik rezultatů dosavadního výzkumu mariánských sodalit olomoucké (arci)diecéze v 17.-18. století. Pokud se týče pramenů, tak vzhledem k nedostatku vlastních písemností mariánských družin musíme rozšířit výzkum i na dosud opomíjené zdroje. Prozatímní sonda do rektorských diářů opavských jezuitů ukazuje sodality jako nedílnou součást řádové spirituality a liturgického života koleje. Ovšem pro zjištění komplexnějšího obrazu je nutná excerpce diářů ostatních jezuitských kolejí olomoucké diecéze. Rektorské diáře představují jednu z možných odpovědí na postavení mariánských družin v rámci samotného řádu. Přínosné by bylo i vedení evidence jednotlivých titulů xenií, které mohou vypovídat o spiritualitě sodality. Opomenout by se neměly ani testamenty, jež mají již v rámci výzkumu bratrstev jistou tradici.¹³⁷ Pokud se týče ideového využití mariánských sodalit, tak vzhledem k opavskému prostředí a sledovaným olomouckým regulím neshledáváme primární cíl jezuitských družin v rekatolizační činnosti. V Opavě nenacházíme pro druhou čtvrtinu 17. století zmínky o cíleném využití sodalit coby nástroje rekatolizace, jako tomu bylo např. v případě anti-protestantských procesí trevírských družin. Vzhledem k přísnému režimu stanov můžeme vyloučit i snahu o rekatolizaci formou masového náboru nových sodálů a potvrdit tak výrok zdobící matriku kongregace ve Freiburgu: „non multi, sed boni“. Tuto skutečnost plně potvrzují i stanovy olomoucké akademické družiny Nanebevzetí P. M. Sodalita odmítala přijmout do svých řad nejen lidi morálně nezpůsobilé či neznalé latiny („non scire et intelligere lingvam latinam“), ale i

¹³⁶ Zatímco v obšírné relaci o morálním působení mariánských sodalit na mládež z 18. 3. 1783 (*Referatus in causa congregationum latinarum olomucensium tam minoris quam maioris penes studiosam iuventutem obtinentium*) konzistoř zmiňuje, že měl praeses opatřit statuta, potvrzení o fundacích a odpustcích družin, tak 12. 4. 1783 přímo uvádí, že považuje kongregace za nefunkční již od roku 1773. Argumentaci opřel o skutečnost, že veškerá moc nad správou a organizací sodalit byla papežem propůjčena generálovi řádu. Jeho zrušením automaticky ustává i činnost sodalit („In diesem Gesichtspunkt berichtet also die gantze Congregation nur auf der von dem gewesenen Jesuiten general eingehabten Macht, gleichwie nun mit der aufgehobenen Gesellschaft die Macht des Generalens, und jededaer stammende Verleyhungs Erloschen ist, so läßt sich ganzwohl schlüssen: daß auch die congregation Ihre Krafft verlohren, und würcksam zu seyn aufgehöret habe.“) ZAO-OI, AO, sign. Bb56, inv. č. 2038, kart. 420, fol. 174r – 175v.

¹³⁷ Výzkumem měšťanských testamentů v souvislosti se zbožnými odkazy farním bratrstvům v hornorakouských městech se zabýval W. Katzinger. Výzkum byl omezen jen na 18. století a přesně stratifikuje testování podle jednotlivých typů náboženských bratrstev. W. KATZINGER, *Die Bruderschaften*, s. 107-112. U nás se výzkumu donátorů náboženských bratrstev a měšťanskými testamenty zabývala Michaela HRUBÁ, *Bratrstva a cechy z pohledu měšťanských testamentů královských měst severozápadních Čech v raném novověku*, in: V. LEDVINKA - J. PEŠEK (edd.), *Od středověkých bratrstev*, s. 27-49.

čerstvé konvertity („recenter esse conversum ab Haeresi“), kteří nebudou moci prokázat solidní znalost katolické věrouky. Zde je potom namístě porovnat praxi latinských a ostatních, především měšťanských sodalit. Rekatolizační rysy latinských mariánských družin sledujeme především v jejich bezprostředním působení na nejbližší okolí, v barokní teatralnosti církevních oslav a ve vyhrocené reprezentaci vlastní výlučnosti.

Konečně je nutné zjistit vztah a strukturální odlišnosti (správa, členská základna, liturgie) mariánských sodalit a ostatních jezuitských coetů, ať již působících při koleji (Brno, Olomouc, Jihlava, Uherské Hradiště), nebo v jiné lokalitě. Vliv družinské praxe shledáváme například v jezuitu obnoveném olomouckém bratrstvu sv. Anny, kde zavedli zvyk rozdávání měsíčních sv. patronů.¹³⁸ Zde se můžeme vrátit k úvahám J. Millera o originalitě mariánských kongregací v rámci jezuitských bratrstev. Ta totiž nespočívala pouze v mariánském patrociniu a zvláštní úctě k Panně Marii, ale ve struktuře, organizaci a přístupu ke svým členům. Po vydání prvních Aquavivových statut roku 1587 se vžil všeobecný úzus dávat jezuitským sodalitám mariánské patrocinium. I přes tuto skutečnost stále existovala sdružení s nemariánským zasvěcením (vídeňské bratrstvo sv. Barbory či sv. Ducha, olomoucké bratrstvo sv. Anny), které se ve své činnosti silně podobaly sodalitám a byly inkorporovány k hlavní římské družině. Ačkoliv i v tomto případě se mohlo jednat o překračování norem jako v případě striktního zákazu jezuitských generálů o přijímání žen do sodalit.¹³⁹ Oficiálně mohly sice ženy vstupovat do mariánských družin až po výnosu Benedikta XIV. z roku 1751, ovšem překračování řádových norem můžeme sledovat v průběhu celého 17. století. Nekompromisní postoj jezuitského generála Mutia Vitelleschiho v třicátých letech 17. století narážel na častý odpor jednotlivých rektorů. Situace byla pro ně nejožehavější v případě, když byly bohaté měšťanky donátorkami sodality. Pokud se týče Moravy, tak pouze v matrice jihlavské studentské družiny nalézáme ženy zapsané na konci knihy vyhrazené donátorům sodality. Ovšem již

¹³⁸ Ovšem tento zvyk byl zjištěn i u brněnského bratrstva Božího Těla a zůstává tedy otázkou, zda se jednalo o výlučně jezuitskou praktiku zaváděnou pouze v mariánských sodalitách. Viz tisk *Kräftige geistliche Seeln=Nahrung / das ist: Außeresen schöne Andachten/ Gebett und Lobgesänge/ sambt andern geistlichen Übungen.../ vor die [sic] hochlöbliche auffgerichte Bruderschaft Corporis Christi in der Königl. Stadt Brünn in Möhren/ in der uhralten Pfarr bey St. Jacob/ durch ein Mitglied der obbemelten Bruderschaft zusammen getragen. Gedruckt zu Brünn: durch Franciscum Ignatium Sinapium, 1690.* Stará knihovna kláštera kapucínů v Brně, sign. 19j40, s. 18-19.

¹³⁹ MZA Brno, G11, č. 26, fol. 374v – 374r. Vitelleschi nevyklučoval činnost ženských sodalit, pouze zakazoval jakoukoliv účast jezuitů v správě těchto bratrstev. Jednou ze snah o prolomení bariéry a odporu proti ženské účasti v jezuitských sodalitách byla kolínská kongregace Uršulinek. K postavení žen v rámci jezuitské spirituality viz Anne CONRAD, *Die Kölner Ursulagesellschaft und ihr „weltgeistlicher Stand“ – eine weiblichen Lebensform im Katholizismus der Frühen Neuzeit*, in: W. REINHARD - H. SCHILLING (Hg.), *Die katholische Konfessionalisierung*, s. 271-295.

nadpis agendy zdůrazňuje, že se nejedná o právoplatné členky kongregace („Benefactores & benefactricis non sodales“).

Zusammenfassung:

„Non multi, sed boni“. Marianische Kongregationen bei dem Jesuitenkolleg St. Georgs in Opava (Troppau) im 17. und 18. Jahrhundert und die Entwicklung der Sodalitäten im Rahmen der olmützern Diözese

Im Rahmen der Geschichte der Frühen Neuzeit widmen sich kirchlichen Geschichtsforschern stets intensiver der Erforschung der Frommen Bruderschaften. Im diesen Sinne sich tschechische kirchliche Geschichte der Frühen Neuzeit anschlossen zum deutsche und französische Geschichtschreibung, wo verläuft die Erforschung der frühneuzeitlichen Bruderschaften schon von Endes siebzigen Jahres des 20. Jahrhunderts. In den letzten Jahren untersucht sich vornehmlich die Aufgabe der barocker Bruderschaften im Rahmen der katholischen Konfessionalisierung, und zwar wie das Mittel der Aufsicht und Disziplinierung der Gläubigern. Nach dem Existenzkrise in der Reformationszeit zurückkehren die Bruderschaften vollkräftig in der Zeitalter von Barock. Wiederhergestellte Bruderschaften erreichten nach dem Tridentinum vornehmlich die Anerkennung von der Seite offizielles kirchliches Posten. Der bedeutend Anteil auf die Gestaltung der Barockkatholizität hatten auch die Bruderschaften begründeten durch einzelnen nachtridentinischen Orden, die propagierten besonders ihre Ordensheiligen. Eigenständige Art von Devotionsbruderschaften wurden auch die von den Jesuiten neu eingeführten Marianischen Kongregationen (Sodalitäten), die maßgeblich beteiligten sich auf der Ausprägung der Barockkatholizität. Im Fall Jesuiten begegnen wir uns im Laufe der Frühen Neuzeit mit zweien Bruderschaftsarten: es handelt sich um oben erwähnten Marianischen Kongregationen (Sodalitäten) und Bruderschaften, im jesuitischen Quellen bezeichneten als „*coetus*“. Diesere Konfraternitäten wurden im wesentlichen gleich wie gewöhnlicher barocken Bruderschaften, was erscheint sich vor allem im Fall der Offenheit gegenüber Gläubigern beiderlei Geschlecht. Die hier vorgelegte Studie stellt sich die Aufgabe verfolgen die Entwicklung des ersten Typus und zwar Marianischen Kongregationen. Auf der Basis des breiteren Quellenspektrum verfolgt Autor die Tätigkeit der Marianischen Kongregationen im Rahmen der olmützern Diözese im 17. – 18. Jahrhundert.

Tabulka 3:Mariánské sodalitty při jezuitských kolejích olomoucké diecéze v 16.-18. století¹⁴⁰

Kolej	patrocinium sodality ¹⁴¹	vznik / inkorporace	celková výše majetku r. 1783
Brno	Nanebevzetí P. M. (S)	1581 / 1595	-
	Zasvěcení P. M.	1636 / 1638	-
	Neposkvrněného Početí P. M. (T)	1636 / -	-
	Zvěstování P. M. (It. M.)	1593 / -	-
	Očišťování P. M. (M)	1628 / -	-
Jihlava	Navštívení P. M. (S)	1628 / 1628	282 zl
	Nanebevzetí P. M. (T)	1635 / 1635	220 zl
	Očišťování P. M. (P. M. Hromničné) (M)	1630 / 1633	183 zl
Kroměříž	Neposkvrněného Početí P. M.	1638 / 1638	-
	Zvěstování P. M. (S)	1641 / 1641	-
	Očišťování P. M. (M)	1641 / 1641	-
Olomouc	Zvěstování P. M. / Navštívení P. M.? (S)	1575 / 1591	143 zl
	Nanebevzetí P. M. (S akad.) ¹⁴²	1580 / 1591	-
	Marie Královny Andělů (při S akad.)	1591 / -	-
	Zvěstování P. M.	1607 / 1617	-
	Královny Andělů	1608 / 1611	-
	Zasvěcení P. M.	1635 / 1641	-
	Neposkvrněného Početí P. M. (T)	1629 / 1630	-
Opava	Neposkvrněného Početí P. M. (S)	1635 / -	1333 zl
	Nanebevzetí P. M. (M)	- / 1635	212 zl.
	Očišťování P. M. (T)	1636 / -	196 zl.
	Navštívení P. M. (Mor.)	1638 / -	200 zl.
Telč	Očišťování P. M. (M)	-	31 zl
	Nanebevzetí P. M. (S)	-	50 zl ¹⁴³
Uherské Hradiště	Neposkvrněného Početí P. M. (S)	- / 1646	-
	Očišťování P. M. (M)	- / 1646	-
	P. M. Sedmibolestné (Mor.)	1662 / 1663	910 zl ¹⁴⁴
Znojmo	Navštívení P. M.	1628 / -	328 zl
	Zasvěcení P. M. (S)	1638 / -	-
	Očišťování P. M. (M)	1626 / -	40 zl. ¹⁴⁵
	Neposkvrněného Početí P. M. (T)	-	148 zl

¹⁴⁰ Přehled výše majetku byl sestaven na základě majetkových fází jednotlivých sodalit, uložených v signatuře B313 moravskoslezského gubernia. Konečná suma byla stanovena součtem pokladní hotovosti, kapitálií a oceněného mobiliáře družiny. Tabulka eviduje pouze mariánské sodalitty při jezuitských kolejích a opomíjí tak filiace mariánských družin. Soupis rovněž nezahrnuje svatoisidorská bratrstva.

¹⁴¹ (S): studentská, (M): měšťanská, (T): tovaryšů.

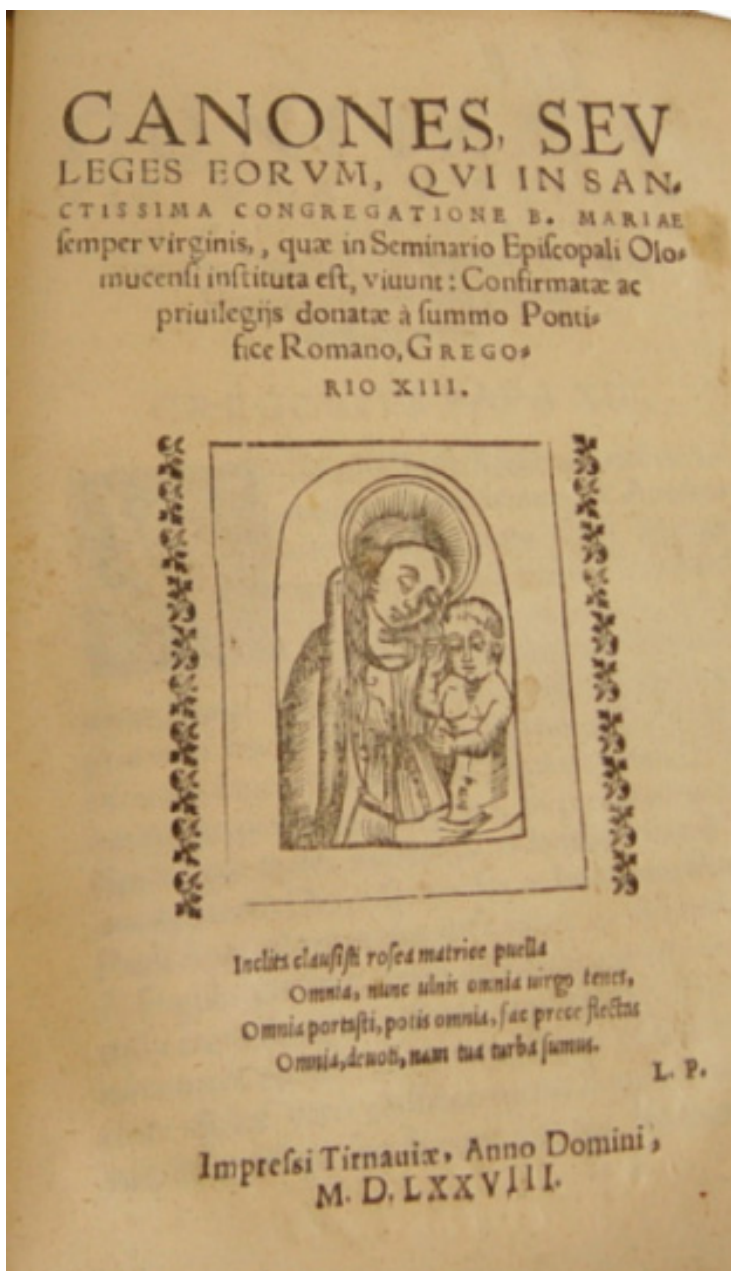
Obr. 1: Vyobrazení sodála s poutnickou holí a kloboukem ze spisu zábrdovického premonstrátského opata Godefrida Olenia *Marophilus Peregrinus*. (VK Olomouc sign. 37.937)

¹⁴² Materiály bývalé olomoucké akademické sodality (*marianische Kongregation des Kais: Königl: Lyzäums in Ollmütz*) obsahují jako jediné bohatý knižní inventář, ovšem neuvádí finanční zhodnocení majetku.

¹⁴³ U latinské, ani u měšťanské sodality nebyla uvedena hotovost. Byly vykázány jen finanční prostředky z oceněných inventářů.

¹⁴⁴ Chybí inventář sodality.

¹⁴⁵ Jedná se pouze o oceněný mobiliář z inventáře bratrstva. Nebyl uveden zůstatek v kase ani kapitálie družiny.

Obr. 2: Titulní list statutu olomoucké sodaloty Panny Marie z roku 1578 s dosud neupřesněným patrociniem (VK Olomouc, sign. 37.898)

Obr. 3: Titulní list matriky jihlavské studentské družiny Navštívení Panny Marie (MZA Brno, G11 inv.č. 26).

Obr. 4: Úvodní strana tisku tzv. měsíčních patronů jihlavské latinské sodalitty s vyobrazením Navštívení Panny Marie (MZA Brno E 82, sign. T53/4).